

איצור "תהלות ישראל"

פנינים שנלקטו מתוך דברי הגה"צ דתהלות ישראל שליט"א

(מתוך מה שכבר נדפס בספרים וקונטרסים, וגם מתוך שאר השיחות)

הערה כללית בנוגע לכל המאמרים

כדאי לקרוא כל המאמרים יותר מפעם אחת כי בכדי שיחיו מקליטים ומספיקים יותר לתוך הלב בכדי שיהי ישפיע ויפעיל את המוח לא די בקריאת הדברים פעם אחת אלא צריך שיהיה מורגש הדברים שילא מרגישים בפעם הראשונה. ואם למדתי שבמלכותי פשה אלה הדברים מוצאים בם דברים שכבר היו מלונות חושנים וגם דברים חדשים אצל הדברים הישנים דרכם נחמד נעבוד וקבלו פנים חדשות ולכן כדאי לקרוא עוד פעם גם את המאמרים הישנים, כי באלה הדברים מתקיים מה שאמרו חז"ל שדברי תורה לא יאבדו מעולם ויש להם תועלת רבה מיום הדין, כפי שמעיד המסין בס"ד.

לתשומת לב הקוראים
המאמרים על הפרשה או
המועדים גם הם דברים
כלליים שנוגעים תמיד ולכן
אפשר וכדאי לקרואם גם
אחרי הפרשה או המועד.

גליון פ' תולדות תשע"ט

להערות ולתובנות לפנות בטלפון:

בא"י 02-537-5704 פקס 02-650-1067
או בבד"מ"ד "תהלות ישראל" רח' יצחק נפתא 17 ירושלים
בארה"ב 917-873-1181 347-885-7700

אפשר לשמוע שיעורי מורינו הרב שליט"א בקול הלוטון

בארץ ישראל 03-617-3001 ורח"ו אה"י להקיש לאידיש 3-4 → ללה"ק 5-5-4-4 →

בארצ"ה 718-2440-1300 ורח"ו אה"י להקיש לאידיש 5-4-3 → ללשון הקודש 5-5-2 →

מי שרוצה לקבל דף השבוע וכן המאמרים או הקונטרסים שלנו בדואר נא להתקשר לי' לויטער

מח"ל 527614581 (972) מא"י 0527614581 או דרך האימייל שלו laufer6@neto.net.il

אפשר לשמוע שיעורי מורינו הרב שליט"א בקול תהלות ישראל
מספר קבוע 02-544-0-544 בארה"ב 718-770-3678

88

חדש! מהיום אפשר לתרום גם ע"י נדרים פלוס מספר טלפון 03-763-0585 קוד טלפוני 2218 או ע"י קשר קהילה מספר טלפון 073-275-7000 קוד 4336

אוצר הפרשה

"אלה תולדות יצחק בן אברהם"

בפסוק "אלה תולדות יצחק בן אברהם" אברהם הוליד את יצחק ע"י מה שהקשה האור החיים הק' על לשון הפסוק מכיון שכבר הזכיר הפסוק "יצחק בן אברהם" הרי זה כבר אומר שאברהם הולידו ואם כן מה הוסיף במה שאמר אחר כך "אברהם הוליד את יצחק", (ומה שתרץ רש"י בדרך דרש ידוע, אמנם הדרך פשוטו של מקרא עדיין חסר ביאור, וע"י עוד שפירשו האב"ע והרמב"ן).

ומפרש האור החיים הק' על פי מה דאיתא שבשעה שנולד יצחק עדיין לא היה יכול להוליד תולדות (כי היה נשמתו מסטרא דנוקבא) עד מעשה העקידה, אמנם כשאברהם אבינו עקד את יצחק ואזי פרח נשמתו של יצחק וקבל נשמה חדשה מסטרא דזכורא ואז נעשה ראוי להולדה, נמצא שעל ידי מעשה העקידה שעשה אברהם ליצחק המשיך לו נשמה חדשה והרי זה כמו לידה חדשה שאברהם הוליד את יצחק, נמצא שאברהם אבינו הוליד את יצחק פעם נוסף אחרי לידה הראשונה ולכן נכתב עוד פעם אברהם הוליד את יצחק לרמז ענין זה שהולידו עוד פעם אחרי שכבר היה בן אברהם, ורק אחרי זה הוליד תולדות, ע"כ תר"ד ע"ש.

ויש לתרץ את הפסוק על פי דרכו בעוד אופן שהפסוק בא ללמדנו בדרך רמז מוסר, ונקדים מה שיש לתמוה שלכאורה אפשר לחשוב שיצחק אבינו לא הלך בדרכו של אברהם אביו שהרי מסתמא אברהם אבינו חונן את יצחק בנו בדרכו ולכאורה יצחק לא המשיך בדרך שלימדו וחוננו אביו, שהרי אברהם אבינו היה עיקר עבודתו. את ד' ית' במדת החסד ובה עסק בכל כחו ודרך זה קירב כמה שיותר אנשים תחת כנפי השכינה וכמו שכתוב "ואת הנפש אשר עשו בחרן" ולעומת זאת יצחק עבד את ד' ית' במדת היראה היה סגור ומבודד עם עצמו ולא עסק בקירוב אנשים תחת כנפי השכינה כאברהם אביו.

ובודאי שאי אפשר לומר על יצחק אבינו

שלא המשיך בדרך שחיננו אביו אברהם, אלא

בעל כרחינו לומר שאברהם אבינו חונן את יצחק בדרך זו, ודבר זה צריך ביאור למה באמת אברהם חונן את בנו שלא על פי דרכו והילוכו בקודש ולכאורה היה ראוי יותר שאברהם אבינו יחנך את יצחק כפי מדתו מדת חסד ואדרבה שיגדיל ויאדיר ויתעצם במדתו ויוסיף על דרגתו של אברהם אבינו במדת החסד.

ובכדי להבין את דרך החינוך של אברהם אבינו ליצחק אבינו יש לבאר את הפסוק במשלי (כ"ב ו') "חונן לנער על פי דרכו" וגו' שלכאורה היה צריך לכתוב 'על פי דרך התורה' ולמה כתב "על פי דרכו".

אלא יש לבאר שבודאי לימוד התורה וקיום המצות צריך לחנך את כולם לכן בדרך אחד וזה מה שצריכים כל דור למסור לדור שלאחריהם ובזה אנחנו מאמינים בני מאמינים שאין שינוי ולא לא יחול שום שינוי עד סוף כל הדורות. בענין המצות ובכל פרטיהן ודקדוקיהן לעולם ועד, אמנם לגבי דרך עבודת ד' ודרכי המוסר של התורה הק' בזה תלוי לפי שורש נפשו רוחו ונשמתו ולכל א' יש לו דרך משלו שדרכה הוא מתקרב לד' ית' והיא כפי מדתו ושורשו שהבורא ב"ה הטביע בו שבח מדתו הוא צריך לעבוד את הבורא ולהוציא מהכח לפועל את המדה שהיא שייך לאלה ובזה הוא להתקרב לד' ית'.

אמנם התפקיד של האב בחינוך בנו הוא להכניס ולהעניק ולהלהיב בלב הבן האהבה לד' ית' ולעורר את הרצון בלבו של הבן להתקרב אל ד' ולעבוד אותו, ויוציא מלב הבן השאיפה והרצון לשאר עניני עולם הזה עד שיהיה לב הבן כלו מלא רק עם תשוקה ורצון אחת והוא להתקרב לד' ולעבודו בכל לבבו ונפשו, וזה נעשה גם על ידי שהבן רואה את התשוקה של האב לעבודת ד' ית' ואת יראתו ואהבתו מהבורא ב"ה.

וכשיתעורר אצל הבן הרצון הזה ויתרבה שאיפה ותשוקה חשק זה בקרבו זה ידחוף אותו

ואת לבו (ביחד עם לימוד התורה הק' וקיום כל המצות) לסלול לעצמו את דרכו בעבודתו את ד' ובהתקרב אליו ית' לפי מדתו, ולעומת זאת אם האב יחנך את בנו בלימוד התורה ובקיום המצות כמצות אנשים מלומדה, אזי זה החינוך שהבן מקבל והוא גם ילמד תורה ויקיים מצות כמצות אנשים מלומדה ובלי לב.

וכמו כן אפילו אם האב כן יחנך את בנו עם לבבו החם לד' ית', אמנם אם זה יהיה לפי שורשו ומדתו של האב ולא לפי מדתו של הבן אזי לא יהיה נדבק ללבו של הבן ולכן אפילו עם הבן ימשיך בדרך זו הרי זה יהיה בלי לבו של הבן אלא יהיה בחיקוי שיחקה את אביו אבל יחסר רצון הלב שזה עיקר רצונו של ד' ית' שרוצה מאתנו כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין קו':) "הקב"ה לבא בעי", ולכן אם האב יחנך את בנו במדה מסוימת שהיא אינה לפי שורשו ומדתו של הבן אלא לפי שורשו ומדתו של האב (ואפילו אם האב מושלם במדה זו שרוצה להעניק לבן) אזי הבן לא יגיע למטרה שהוא צריך להגיע.

וזה כוונת הפסוק "חונן לנער" לעורר לו את הרצון והתשוקה לעבוד את הבורא כדי שיעבוד את הבורא "על פי דרכו" כפי מדתו שטבע בו הבורא ב"ה ואז יהיה מובטח ש"גם כי יזקין לא יסור ממנה" כאמור.

ובדרך זה חונן אברהם אבינו את יצחק אבינו שעורר לו את הרצון והתשוקה לעבוד את הבורא ב"ה, ויצחק הוציא לפועל את רצונו ותשוקתו זאת לפי מדתו וטבעו ושרש נפשו ר"נ שזה היה מדת היראה ובזה עבד את ד' ית' בכל כחו.

ולפי זה יובן היטב הכפילות "אברהם הוליד את יצחק" שזה מדבר על ההולדה הרוחנית שהוליד בו את התשוקה והרצון לעבוד את הבורא בכל כחו (שזה כל המטרה של ההולדה הגשמית) וזה היה לפי מדתו ושורשו של יצחק שראה בו אברהם אבינו אחרי שכבר נולד והגיע לעונת הפעוטות שכבר ראוי לחנכו, ואז כבר מתחיל להתגלות טבעו ושורשו וזה כמו שכתוב

בתורה ומשנים ומעקמים את התורה הק' לפי דעתם המסולפת ד"י.

² וזהו הצורה הנכונה ואופיו אמיתי של כל יהודי (וכמבואר בגמ' סנהדרין עו: ע"ש) שבני ישראל נקראים "צמאה" ופירש רש"י שם וז"ל "צמאה זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו", עכ"ל, (כלומר שאין בלבם שום תשוקה אחרת לדבר אחר בעולם הייני שאר עניני עולם הזה אלא רק לעבוד את ד' ולהתקרב אליו, וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ז.) "ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים, ע"כ).

וזה מוסר השכל נגד היצר הרע החדש שנכנס (או) שמכניסים המקולקלים שבתוך מחנינו שנקראים בעלי מקצוע בתינוך ובהדרת החיים או בשם חדש עסקני זמני הריבים שדואגים לפרנסתם של בני הדור ובעיקר עבור הבני תורה (היום) חשובים.

בלבם של השומרי תורה ומצות שאיפות זרות כאלו שהם נגד השקפת התורה הק', אלא דרכם ואופים של בני ישראל היא שכל עניני עולם הזה ופרנסה וכדו' הכל הוא בדרך טפל ובלי השקעת הלב וכמו שאמרו חז"ל "עשה תורתך קבע ומלאכתך ערא".

¹ ועוד שזה עלול לדכא את הילד ולהוריד לו את הרצון והתשוקה לעבוד גם במדתו כישו של מוטבעו.

² וזה באמת נקרא הולדה כמו הולדה גשמית כמבואר בחז"ל ומבואר ברש"י (...) שכל המלמד את בן חברו תורה הרי זה כאלו ילדו והתלמיד נקרא בנו והמלמד נקרא אביו ואפילו עוד יותר מאביו הגשמי כמבואר בחז"ל (...) שרבו קודם לאביו הגשמי, שאביו מביאו רק לחיי עולם הזה, מה שאין כן רבו מביאו לחיי העולם הבא שהם חיים היותר חשובים.

¹ כלומר א"ע שבודאי היה לו גם מדת היראה שגם בה עבד את ד' אלא עיקר עסק עבודתו היה במדת החסד, ובזה היתה עיקר צדקתו וחלקו.

² והרי זה מה"ג עיקרים להאמין שזאת התורה לא תהא מוחלפת ולא תשתנה אפילו בזיו כל שהוא במשך כל הדורות, ורק הנוצרים ושאר כתות הכופרים אמרו שבמשך הדורות יש לשנות ח"ו להפי מה שמתאים לדורות הבאים ומזה יוצא את החונן האב לחלק גדול מהכלל ישראל, ובדורות האחרונים היה זה דרכם ושפתם של המשכילים ימש"ו ובדרך זו השמידו את רובם של הכלל ישראל במדינת אירופא, ובעוה"ר גם היום יש כאלה שהולכים בדרך המשכילים ואומרים שצריך להתאים ח"ו את התורה הק' למצב של הדור של היום ולפי אופים עפ"ל, ועבור זה הם מסלפים את דברי התורה והמסורה ומגלים פנים

(משלי כ' י"א) "במעלליו יתנכר נער", ולכן כפל הכתוב עוד פעם שנית אברהם הוליד את יצחק אחרי שכבר הולידו בפעם הראשונה.

(נאמר בס"ד תשע"ז)

"אברהם הוליד את יצחק"

בפסוק "אלה תולדת יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק" הנה בפסוק זה יש שתי קושיות (א) מה שהקשה רש"י מכיון שכתוב יצחק בן אברהם למה כתב שוב אברהם הוליד את יצחק שזה נראה כפול ומיותר (ב) למה הזכירה התורה בכלל שיצחק בן אברהם (ולפי פירש רש"י מפני זה הוצרכה התורה להוסיף אברהם הוליד את יצחק מפני ליצני הדור) והרי כבר ידוע מפרשות שעברו שיצחק בן אברהם והיה מספיק לכתוב אלה תולדות יצחק וגו'.

ומה שאפשר לפרש ולתרץ הענין בדרך רמו מוסר יש לומר כך, על פי הקדמה שנקדים שהנה יש חילוק גדול בין יצחק לאברהם כי אברהם נולד אצל תרח הרשע ויצחק נולד אצל אברהם אבינו, והנה ידוע מספ"ק שהבן מקבל פנימיותו ורוחניותו ונשמתו מאביו (ואמו) לפי מה שהעניקו לו גם בהולידם אותו וגם מעצם הדרגה שלהם וכמו שאמרו חז"ל ברא כרעא דאבוה, ולכן רואים שישנם ילדים שכבר מקטנותם ניכר עליהם נטייתם לרוחניות לצדקות ולכל דבר שבקדושה וישנם ילדים שאין ניכר עליהם הענין וישנם כאלה שניכר עליהם ח"ו ההיפוך, (וכעין מה שהיה ניכר החילוק בין יעקב לעשו עוד בהריונם (כמבואר ברש"י בפסוק ויתרוצצו וגו') ואשר על כן דאגה מאוד רבקה מאיפה בא לה ולד כזה שיהיה נמשך ח"ו לעבודה זרה ועל זה הלכה לדרוש את ד).

והנה שכתוב שנוולד אצל הורישו ולא העניקו אביו שום דבר רוחני בנפשו ולכן היה לו עבודה גדולה לעבוד ולזכך את חומרו בכחות עצמו בעבודה של חירוף נפשו עד שנזדכך והגיע למה שהגיע, מה שאין כן יצחק שנוולד לאברהם ושרה העניקו לו מולידיו דרגא גדולה מאד והיה קדוש מרחם ולא היה צריך רק לשמור על מה שיש לו שלא יאבד ממנו מה שניתן לו (ולעמוד בנסיגות היצר הרע שבדאי התנפל עליו ורצה לגזול את כל זה ממנו כמו שהוא מנסה את כל אדם בעולם).

וידוע הכלל מה שאמרו חז"ל (אבות דר"נ פ"ה ו') "יפה מצוה א' בצער ממאה מצוות שלא בצער", ועוד אמרו חז"ל לפום צערא אגרא, ונמצא לפי זה שליצחק יחסר הרבה משכרו ומערכו ע"י מה שקבל הכל מוכן, ולכן לא הסתפק יצחק בכל מה

¹ ומה שכתוב בסוף פרשת חיי שרה (בפסוק י"ב) "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם" וגו' ויש יותר מובן כי לא נזכר ישמעאל לפני זה בפרשה ולכן יש מקום להזכיר שוב יחוסו שהיה בן אברהם כדי שלא יטעו שהמדובר באיזה ישמעאל אחר כי כבר הסיחו דעת מישמעאל אחרי שזכרו מיבת אברהם וא"כ לא יחשבו דעת מישמעאל תולדותיו, מה שאין כן כאן כשכל הזמן עסוקים באותו ענין.

² וידוע שהג' אבות מכוונים כנגד הג' דברים שהעולם עומד עליהם דהיינו תורה ועבודה וגמ"ח, ויעקב כנגד תורה, ויצחק עבודה, ואברהם גמילות חסדים, ולפי המבואר כאן יש להבין שלכאורה יצחק אבינו כאשר נולד כבר היה קדוש מרחם מכה מולידיו וא"כ במה נחשב עברו עבודה, ולכן דאגה התורה הק' דבר זה אצל יצחק אבינו שכל דרגתו שהגשלה מהוריו הפכו לעבודת עצמו ללמדנו ענין זה וכמבואר.

³ ולא כמו שהוא אצל ההמון עם שמסתפקים במה שמחזיקים במה שהעניקו להם כי אע"פ שבדאי יש לאדם שכר על מה ששומר על עצמו שלא לפול מזה ולא לחטוא אמנם עם כל זה עדיין אין זה נחשב לעבודת ד' באמת.

שהיה לו מלידתו בירושה מאביו אברהם ומאמו שרה אלא עיבד וזיכך את עצמו מחדש כאילו לא קבל כלום מהם ולא נח מעבודתו עד שהגיע בעבודתו של עצמו לכל אותה דרגא שהעניקו לו הוריו אברהם ושרה.

ומעתה נבא לביאור הפסוק במה שכתוב "אברהם הוליד את יצחק" שיש לפרש הפסוק באופן דומה למה שכתב רש"י לפרש בריש פרשת נח על הפסוק "אלא תולדות נח, נח איש צדיק" וגו' שלכן הזכירה תורה את זה לפני שמונה תולדותיו דהיינו בניו כדי להודיענו שיעיקר תולדותיהם של צדיקים הם מעשיהם הטובים ולכן כתבה תורה נח איש צדיק לומר שזה שנעשה נח צדיק זה היה תולדותיו הראשונים ונוסף לזה היה לו גם בנים שהם היו גם כן תולדותיו כלומר שהולידם בכחו בדרגא רוחנית גדולה עד שהיו ראויים גם כן להנצל מהמבול מכחו וזכותו של נח.

וכמו כן יש לפרש כאן באופן זה שהפסוק מזכיר דבר ראשון מתולדות יצחק אע"פ שהיה בן אברהם כלומר שנוולד בדרגא של צדיק גמור ועולה תמימה מכחו של המולידו אברהם בכל זאת עיבד מחדש בכח עצמו את כל זה כאילו לא קבל כלום מאברהם וכנ"ל וזה התולדה הראשונה של יצחק שמה שאברהם הוליד את יצחק גם כן נחשב מעתה מתולדות יצחק מכיון שהוא חזר ועשאו מחדש בכח עצמו והרי זה כאלו הוא גרם את הולדת עצמו והפעיל את כל מה שאברהם הוליד את יצחק דהיינו כל מה שהפעיל עבורו.

ויש לדעת שכל האמור כאן לגבי יצחק אבינו כמו כן הוא חובתינו גם כן לעשות ולקיים כך ולכן רמזה לנו תורה כאן ענין זה על יצחק אבינו כדי לחייב אותנו גם על זה כדאייתא בתנא דבי אליהו (כ"ה) "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי" וכבר נתבאר אצלנו שאע"פ שבדאי אי אפשר להיות החיוב על כל אדם שיגיע לדרגת האבות הק', אמנם יש להבין שהדרגא הגבוהה שהיתה אצל האבות הק' לא נודעת ולא מושגת לנו כלל והתורה הק' לא הביאה אותה, ומה שכן מובא בתורה הק' ממעשה האבות הק' הרי זה רק מה שהוא לפי דרגת היכולת שלנו גם כן לקיימה ולעשותה, ועל כן כל מה שכתוב ממעשיהם ועניניהם הרי זה מחייב אותנו ועל זה כתוב בתנא דבי אליהו חייב אדם לומר וכו' שהרי הכלל הוא שכל מה שכתוב בתורה אפילו מהסיפורים וכדו' הרי זה כדי ללמדנו מה לעשות ועל כן כל מה שמוזכר בתורה הק' מדרגת האבות ועבודתם הרי זה

וכן יש להבין מדברי חז"ל ממה שאמרו (חגיגה ט:): על הפסוק (מלאכי ג' ח"ח) "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו" שפרשו בה חז"ל לא עבדו זה השונה פרקו מאה פעמים, ועובד אלקים זה השונה פרקו מאה פעמים בזמן אחד, ופירש בזה בעל התנאי (פרק ט') כי הרי אלהים בזמן אחד" ולחזור על כל זה שלמדו ק' פעמים ולכן כל מי שעשה כפי הרגילות שכולם היו עושים ולא הוסיף כלום עבודה מעצמו הרי זה עדיין לא נחשב עובד אלקים רק מה שמוסיף מעצמו (יותר מהק' דהיינו לא מתוך ההרגל אלא) מתוך התעוררות לבו הטהור ולא קבלה מאחרים בזה נחשב עובד אלקים, ע"כ.

ולהאמור יש להוסיף שלא דוק ע"י שמוסיפים לכמות הדברים דהיינו יותר מהם עומים לעובד אלקים אלא גם ע"י שמשקיעו גם עבודה של התעוררות לבו להק' פעמים (שחזור) ולא עושים אותה בצורת מצות אנשים מלומדה כמנהג אבותינו בידי, אלא בהתעוררות ושמתחת והתלהבות לבו לד' באהבת ד' ית' ובאהבת קיום מצותיו ית' ולעשות נחת רוח לפניו וכדו' הרי זה בודאי גם כן נחשב עובד ד' וכמו שנתבאר, וק"ל.

מבוקש גם מאתנו, וכמו כן כל א' וא' כפי כמה שהוא משיג יותר מתוך דברי התורה הק' הרי זה אשר מבוקש גם ממנו והרי זה מחייב אותו לומר גם על זה מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי דהיינו שישאף וישתדל להגיע לדרגא ההיא.

היוצא מהאמור שעלינו ללמוד מעבודת יצחק אבינו הנזכר ולכן על כל א' וא' לעשות חשבון עם נפשו על כל הדברים אשר קבל מהוריו בין מה שהוא בכח הטבע מירושת אבותיו ובין מה שחינכו אותו בה והכניסו את זה לתוך לבו בכחם כשיגדל חל עליו החיוב לא להסתפק בזה שהוא מחזיק בהחינוך שקבל מהוריו ומוריו עד שיהפוך את כל מה שהתחנך בה וכל מה שלמד וקיבל מרביתיו ומלמדיו לעבודת עצמו דהיינו לרכוש את כל זה בכח עצמו כאלו לא קבל אותה מהם וכמו שעשה יצחק אבינו וכמבואר, ואז יהיה לו הזכות המלא בכל מה שיש לו מירושת אבותיו כאילו פעל את זה בכח עצמו.

ולכן יש לשים לב לכל דבר ודבר להתבונן בשורש הדבר ומה הוא הטעם לעשות מצוה כזאת וכזאת עד שתתעורר בלבנו התלהבות ושמחה להמצוה מכח עצמו וכמו כן בענין מדת הבטחון בד' וכדו' נתבונן בה עד שנשיג אותה בשכלנו וכן בכל דבר ודבר, ובדרך זה אפשר להתעלות ברוחניות מעל כל השטחיות אפילו בלי שיוסיף דברים נוספים למה שהיה עושה עד היום, וזה ע"י שיחדש להמחיש את כל עבודתו שלא לקיימה כמצות אנשים מלומדה אלא כדבר חדש שניתן לו היום בפעם הראשונה, ובגישה לכל מצוה ומצוה בלב מלא אהבה לד' והתלהבות ושמחה כעבד שאוהב את אדוניו ומכוון תמיד לעשות לו נחת רוח כראוי לו.

"ליצני הדור אומרים"

בפסוק "ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק", ידוע מה שהביא רש"י בזה ממדרש אגדה לתרץ למה כתוב אברהם הוליד את יצחק שזה נראה כפול ומיותר, ועל כן פירש שכונת הפסוק לומר שמכיון שליצני הדור אמרו מאבימלך נתעברה שרה לכן צר הקב"ה קלסתר פניו של יצחק שיהיה דומה לשל אברהם ועל ידי כן העידו כולם שאברהם הולידו ולא אבימלך, וכונת הפסוק באמרו אברהם הוליד וגו' הוא שכולם העידו ואמרו אברהם הוליד את יצחק, ע"כ.

והנה עדיין צריך ביאור לפי הכלל שאין התורה מביאה שום סיפור מה שהיה פעם אלא אלו הספורים שנוגעים גם לנו ושיש לנו ללמוד מהם מוסר השכל במה שנוגע לדורות עולם,

¹ הנה מלשון רש"י משמע שלא היה ראוי להיות כך מצד הטבע אלא נעשה היפך הטבע שבמיוחד צייר ד' ית' וכו' (ועי' שפ"ח וש"א"מ מה שכתבו בזה), ויש להבין הענין כי מכיון שצורת ותואר פנים של האדם הוא לפי פנימיותו ושורשו בטבעו ושפתו ורוחו ונפשו כידוע ליודעים) של הנה בדרך כלל הרי נבנו ואמרו ויצחק ופרש ונפשו רוחו ונשמתו של אברהם לשל אביו (ואמו) אמנם מי שטבעו ואפ"י שונה משל אביו הרי זה יגרום שאע"פ שיהיה פניו דומה לשל אביו (מצד חלק הגופני החיצוני) בכל זאת יהיה גם שינוי בולט וניכר בתואר פניו, ולכן כאן מכיון שמדתו של יצחק היה שונה לגמרי משל אברהם כי אברהם היה מדתו חסד (אהבה) ויצחק מדה גבורה (יראה) לכן היה מן הראוי על פי טבע הדברים שיהיה קלסתר פניו שונה משל אברהם, ולכן ע"ד ית' בכונה שכלל זאת יהיה קלסתר פניו דומה לשל אברהם לגמרי בלי שום שינוי ניכר להעיד שאברהם הולידו, (ולכן לא אמר "פניו" דומה וכו' אלא אמר צר "קלסתר" פניו שמשמעותו על חלק המקיף שניכר בתואר הפנים בכל היקף הפרצוף וזה כולל האור שעל פני האדם שזה לפי פנימיות האדם וכמו שכתוב "חכמת אדם תאיר פניו" וגו').

ולפי זה יש להבין מה ענין זה נוגע לנו ואיזה לימוד מוסר יש לנו ללמוד מזה.

אבל היום בזמנינו בתקופה העגומה הזאת שאנו נמצאים בה בעוה"ר מתבהר לנו התועלת והלימוד שהפסוק מלמדינו כאן, והוא מה שאנו רואים שהענין שהודיעו לנו חז"ל (כתובות ק"ב:) ברוח קדשם בזה הלשון "דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים", ע"כ, ופירש רש"י וז"ל הרבה מסטינים ומלמדים חובה יעמדו עליהם" עכ"ל, וברש"י במסכת שבת (ק"ח.נ) כתב שענין זה נחשב גם חלק מחבלי משיח ע"ש.

והנה המובן הפשוט הוא שיסטינו עליהם על איזה טענה ועוול שעשו ואפשר לדונם לזכות או לחובה על זה והם ילמדו עליהם חובה וזה מחמת קנאה או שנאה שיש להם אליהם איזה סיבה מסויימת כגון מפני שחייבו אותם בדין תורה וכדו' או מאיזה נגיעה אחרת שיש להם נגדם, אבל דבר זה היה מצוי תמיד ולכן אין דבר זה מוכיח על הקירבה לביאת בן דוד, אמנם היום נתגלה לנו הפירוש בדבר זה בצורה שלא היה אפשר לתאר ולהעלות על הדעת כלל לפני זה שיתכן להיות כך בצורה כל כך גרועה ושפלה כמו שזה התמחש ואנו רואים היום והוא שליציני הדור משמיצים ומחרפים ומבזים תלמידי חכמים בצורה שפלה כזאת כדי לפסול אותם לגמרי ולעשותם כאילו הם זייפנים וחנפים ואינם אנשים כשרים ויראי ד' כלל וזה על ידי שמוציאים עליהם לעז בדברים כאלו שההמון עם ואפילו אנשים ת"ח שבדור לא מבינים שיש מקום לדונם לזכות, ואלה שמוציאים את השמצה הם הם העזי פנים שבדור שיורדים לעולם לפני הגאולה השלימה וכמו שאמרו חז"ל בעקבתא דמשיחא חוצפי יסגי ונערים פני זקנים ילבינו וכו' כדי שבזה יהיה נעשה הברור לברר מי ראוי לזכות קיום להגאולה השלימה דהיינו אלה שיעמדו בנסיונות קשים הללו.

והנה ידוע הכלל שאומרים העולם "שגזירה על לשון הרע שתתקבל" ולכן הרי הם מאמינים שהעובדא שמספרים היא נכונה בדברים כהווייתן, ועוד סיבה יש שגורם שהלשון הרע יתקבל בעיני ההמון עם כי אי אפשר להם לתאר לעצמם שאכן ישנם לצים שפלים כאלו (או בעלי דמיונות) שמסוגלים לייצר דברים בדויים כאלה ספורים כאלו שלא היו דברים מעולם ויוציאו לעז בשקרים כאלו שלא יתכן כלל על פי השכל להעלות על הדעת ולכן אנשי ההמון עם מניחים הנחה מוחלטת שבודאי הסיפור אמיתי, ועוד סיבה ישנה בטבע האדם שמושכת את לבו לקבל לשון הרע של שמצה על השני ובמיוחד על אנשים חשובים ונכבדים והיא כאשר האדם יודע מרת נפשו שהוא אינו כמו שראוי להיות ועל ידי כן הרי הוא מרגיש בלבו שפלות רוח שהוא אינו שוה כלום והוא שפל משאר בני אדם ודבר זה אינו נח לו להאדם כמו טוב לו בכך (זה מונע ממנו גם כן מלהתגאות כמו

שהאדם רוצה ואוהב), אמנם כאשר שומע שגם השני איננו כראוי ולא יותר טוב ממנו (או אפילו כאשר הוא יותר טוב ממנו אמנם על כל פנים אינו כראוי וגם כן חוטא) הרי זה מרגיע את רגשי לבבו ומתנחם בה ומחזק את לבו מאוד בזה (והרי זה מתכבד בקלון חבירו ועל זה אמרו חז"ל (ב"מ נט.) אין לו חלק לעולם הבא) והנגיעה הזאת משחדת את לב האדם להאמין את הלעז והלשון הרע אפילו אם זה יהיה רחוק מן הדעת והשכל כי כך דרכה של נגיעה שבלב האדם שהרי זה מסמא את עיניו לקבל ולהאמין כל מיני שמועות וסברות של שטות נגד השכל.

ולכן סיפרה לנו התורה הק' הסיפור שליציני הדור הוציאו לעז ושמצה של ממזרות ח"ו על יצחק אבינו צדיקו של עולם עד שהיה מן ההכרח לצייר קלסתר פניו של יצחק בדומה לאברהם ורק באופן זה נסתם ונסכר פי דוברי שקר והליצינים, וזה בכדי להודיע שיש אפשרות כזה לבדות שקרים כאלו על צדיקי עולם.

וממה שאנחנו רואים שמצאה התורה צורך לספר את זה מזה נדע שהדבר הזה יהיה חוזר וניעור עוד פעם בעולם וגילו לנו חז"ל שזה יהיה בעקבתא דמשיחא, אמנם לא יעשה ד' ית' נסים גלויים כאלה תמיד לסתום פי דוברי שקר ובפרט באחרית הימים שעליהם נאמר "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם" וגו' ולכן כאשר יופיע מצב כזה בעולם יהיה נסיון גדול לעמוד נגדו, כי רוצה ד' ית' בזה לנסות אותנו לראות אם אנחנו מקבלים את הלשון הרע והוצאת לעז (שגם אסור לקבל על פי הלכה והמקבל עובר בזה כמה וכמה לאוני דאורייתא כמבואר בספר חפץ חיים, ע"ש) לכן הודיע לנו התורה הק' סיפור זה שהיה אצל יצחק כדי שעל כל פנים אנשי דמעלי שמבקשים תמיד רק את האמת על פי התורה הק' הם יתחזקו ממה שהתורה הק' מספר לנו מה שהיה אצל אברהם ויצחק ועל ידי כן יקל עליהם לעמוד בנסיון הזה.

אמנם עם כל זה יהיה הנסיון בענין זה לא קל לעמוד בה מכיון שזה יופיע בזמן של עקבתא דמשיחא באחרית הימים שתהיה מצב הדור שפל מאד שגם בין אלה שנחשבים לומדי תורה תהיה ירידה גדולה עד שיהיו כאלה שלא יהיה תוכם כברם כלומר שאע"פ שכלפי חוץ יהיו נראים כתלמידי חכמים וצדיקים אמיתיים עם כל זה לא יהיו אמיתיים בלבם אלא יהיו ח"ו מכת השקרנים והחנפים וזייפנים שיהיו רקובים בלבם ובחוץ יפרסו טלפיהם לומר ראו שכשר אני' ולכן יצטרך האדם להבחין בכח עצמו להבחין ולהבדיל בין האור להחושך בין הטוב להרע" המסתתר תוך הטוב הגלוי ועל זה צריך האדם להתפלל הרבה "הדריכני באמתך ולמדני" "אהלך באמתך" וגו' ושיזכה לסיוע משמים לדעת מי הם האמיתיים ומי לא מאחר שידברו גם נגד האמיתיים.

והטעם למה יעשה ד' ית' לנו בדור האחרון שאנו חלושי כח נסיונות קשים כאלו, היא כי

דוקא באופן זה יצא הברור המבוקש דהיינו כאשר ידע האדם בעצמו מתוך לבו להבחין בין האמת והשקר בין האור להחושך של ההסתר פנים בלי שיקבל סיוע כי דוקא בזה מוכיח האדם שהוא שלם עם האמת ובכל לבו רוצה רק את האמת וסולד לגמרי מהשקר, ובזה הרי הוא מוכשר ומסוגל לקבל את פני משיח צדקינו שאז יתגלה האמת בעולם וכל השקר והרע יפול ויתבטל, ולכן מי שעדיין לבו דבוק להשקר הרי הוא יפול ח"ו יחד עם השקר, ומי שדבוק להאמת הוא יציל ויגאל בס"ד.

ומכ"ן שהכלל הוא שבכל דבר רוחני שצריך לזכות בו צריך מקודם לעבור נסיון באותו ענין, לכן בוחנים אותנו לראות מי לבו שלם עם ד' ולא יהיה נמשך אחרי השקר אפילו כאשר רואה את כולם נמשכים להשקר בכל זאת הוא לא ימכור את האמת אפילו אם יהיה קשה לו מפני שאכפת לו מה יאמרו הבריות עליו כי הוא רוצה למצוא חן בעיניהם, אמנם מי שיותר חשוב לו למצוא חן בעיני ד' ממה שבעיני הבריות ולא ימיר ולא יחליף זה בזה בשום פנים ואופן הוא יותר על המציאת חן בעיני הבריות ויבחר יותר למצוא חן בעיני ד' ואפילו אם הבריות יזלזלו בו ויאמרו עליו שוטה הוא כי כך יהיה בזמן שלפני הגאולה השלימה כמו שכתוב בנביא (ישעי' נ"ט ט"ו) "וסר מרע משתולל" ופרשוהו חז"ל (סנהדרין צ"ז.) שיהיה בעיני כולם כמשתולל ויאמרו כולם עליו שהוא משתולל.

ועל כן צריך כל א' וא' לעבור נסיונות בזה ובזה נעשה ב' דברים א' שהרי זה מברר ומוכיח ומגלה מי כבר לבו שלם עם האמת, ב' הרי הנסיון נותן אפשרות אפילו למי שהיה עדיין בלבו קצת דביקות להשקר שעל ידי הנסיון יתעורר ויתגבר עתה נגד השקר וע"י ההתגברות וכבישת טבעו ויצרו הזה הרי הוא מתנער מן השקר שהיה דבוק בו" והרי זה נופל ממנו ולבו נשאר נקי וזך ועל ידי כן הרי הוא נעשה מוכשר וראוי להתקיים בהגאולה השלימה, כי הרי הוא כבר ראוי לקבל את האמת והתגלות מלכותו ית' בעולם שזה הוא האמת הגמור שהוא ההיפוך מעלמא דשקרא הדין, ובזה צד היצר הרע את כל הבריות ברשתו כל השנים ומי שמופקע מזה הוא ראוי לחיות ולהתקיים בזמן שתתגלה האמת ויתבטל השקר מן העולם לעולם ועד.

וזה מה שאמרו חז"ל (חגיגה ה.) על הפסוק הנזכר ואנכי הסתר אסתיר פני "מהם" (שתיבת "מהם" הוא מיותר לכאורה) שמי שאינו בהסתר פנים אינו מהם ונתבאר אצלינו במקום אחר שהכוונה שמי שלא יעמוד בנסיון הזה של הסתר פנים ח"ו אינו ממקבלי פני משיח צדקינו, ועל כן מי שיראת ד' נוגע ללבו ישמור היטב על צעדיו שלא ילכד ח"ו במצודתם של ליציני הדור ויתפלל אל ד' שיזכה לידיע ולהבחין בין עובד אלקים ללא עבדו כמו שכתוב (מלאכי ג') "ושבתם וראיתם בין עובד אלקים לאשר לא עבדו" ויזכה לרב טוב

להערב רב.

² אמנם האפשרות הזאת תהיה רק למי שאינו דבוק לגמרי להשקר אלא במקצת אבל מי שלבו תפוס לגמרי עם השקר כבר לא יתן לו האפשרות והכל להתנער ממנו עלה בשעת הברור וכמו שכבר נתבאר (בכמה מקומות אצלינו בס"ד) שהרי זה דומה למה שנותנים לאדם בחינה על מה שלמד שאפילו אם נותנים קצת עזרה הרי זה רק למי שמגמגם קצת אבל מי שלא למד את הנושא הנבחן כלל או שלא חזר על הדברים להחזירם ללבו אליו לא יתנו לו סיוע שיוכל לעמוד בהבחינה כי מכיון שהוא לא דאג

וא' מהסימנים הנכיר ולהבחין בין זה לזה יהיה בענין שמצינו כאן בעשיו שנלחם (עם יעקב) על השגת העולם הזה כבר מבטן אמו (וכן אחר כך לקבל הברכות) כמו כן אלה שנלחמים על השגת עולם הזה ועל הגדלות שהוא הרי זה מוכיח שאינם שייכים להאמת בין בצדקות ובין בתורה הק' כי הרי ברדיפת העולם הזה הרי זה הסתירה והמונע היותר גדולה להשגת אמתה של תורה כמבואר בחז"ל.

³ וענין זה מבואר הרבה בדברי הגר"א (ומקורו מהזהר הק') שיהיו הרבה ששורשם מהערב רב ובזה יהיה עיקר התקון בדור האחרון להבחין ולהבדיל ולהפריד בינינו

לעצמו כלל לפני זה לא מגיע שיעזרו לו, וק"ל. והנה הענין שנאמר כאן שמי שדבוק לגמרי להשקר לא יוכל להתנער ממנו בשעת הברור צריך ביאור להבין למה לא יוכל, אמנם ביאור הענין הוא כי מי שלא נשאר לו שום אמת בלבו לא יוכל לראות כלל שהוא דבוק להשקר כי רק ע"י המקצת אמת שבלבו אפשר להבחין מה שהוא אינו אמת ולהבחין בין השקר להאמת אמנם מי שכולו שקר הרי הוא גם משקר לעצמו והרי הוא חושב שדרכו שהוא בחר והולך בה היא האמת.

הצפון בעגלא ובזמן קרוב בב"א.

"מריבים בנחלת שני עולמות" (רש"י כ"ה כ"ב) בפסוק ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' פירש רש"י ד"א שהיו מריבים בנחלת שני עולמות, הנה לכאורה אינו מובן כלל על מה היה ענין הריב הזה וכי קצר המצע בעולם הזה הלא כל הארץ לפנייהם ויש מקום בריוח לשניהם, וכמו כן העולם הבא בודאי רחב מני ים ויש מקום לכל אחד ואחד הבל סוף.

ועוד יותר מזה צריך ביאור על מה היה המריבה, שהרי יעקב אבינו בודאי לא היה מבקש את העולם הזה ולא היה לו שום ענין בו ולא שום רצון אליו כלל, ועשיו לא היה מבקש את העולם הבא (וכמו שלבסוף אמר ולמה זה לי בכורה) ורצה רק את תענוגי העולם הזה, ומכיון שכך בודאי יעקב בחר רק את העולם הבא ועשיו את העולם הזה ועל כן צריך להבין מה ועל מה היה הריב באמת.

ואם תרצה לומר שיעקב רצה קצת עולם הזה דהיינו את מה שהוא ההכרח עבור חיותו או מה שצריך עבור קיום המצוות (שהרי צריכים כסף לקנות תפילין ומזוזה וציצית וכדו') ועשיו רצה לירש את כל העולם הזה עבורו מבלי לתת ליעקב אפילו כדי מחייתו, בכל זאת גם על זה לא היה ליעקב לפחד ממנו על זה ומכל שכן לא לריב או להתוכח אתו כי הלא אמרו חז"ל (יומא לח:) אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו.¹⁷

אלא ביאור הענין יש לומר כך, שיעקב בודאי לא היה לו שום רצון שיהיה לו עולם הזה וגם לא היה מפחד על חלקו המוכרח שיקחו את זה ממנו ולא היה משתמש בכל העולם הזה רק שיהיה עבורו פרזודור לרכוש דרכו את הרוחניות שהיא שמירת התורה ומצוות ועבודת ד' ית' ונפשו צרורה בצרור החיים את ד' ועל ידי זה יזכה לעולם הבא לישיב ולהנות מזיו השכינה.¹⁸ והנה מבואר בספה"ק שאי אפשר להשיג העולם הבא ורוחניות אלא אם כן הרי הוא סולד ומרחיק עצמו מהנאות הגשמיות והעולם הזה כי הנאות הגשמיות מפקיעים מהאדם היג הרוחני והעולם הבא ומלהיות נפשו צרורה בצרור החיים את ד' וכו', ועי' מה שכתב ברמ"א (יר"ד סי' רמ"ו כ"א) (והוא לשון הרמב"ם הל' תלמוד תורה פ"ג הל' א"ב), וז"ל, אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך

עידון אכילה ושתיה אלא במי שממית עצמו עליהם ומצער גופו תמיד ולא יתן שנה לעיניו ותנומה לעפעפיו עכ"ל.¹⁹

אמנם לא די במה שהאדם יחשוב ויאמר בלבו ואפילו אם ימסור מודעה בפה מלא שזה כל רצונו ומאוויו אין זה מספיק עד שהאדם יוכיח שחשוב לו הרוחניות ועולם הבא יותר מן העולם הזה והנאותיו, וההוכחה לזה היא כשמזדמן לפניו מצב שהוא מוכרח לבחור בא' מהם דהיינו או זה או זה ואז רואים מה הוא מעדיף, אם הוא מוכן לוותר על העולם הזה והנאותיו עבור הרוחניות אזי זה הוא המבחן מהו העיקר אצלו.

והנה יעקב בודאי היה מוכן תמיד לתת את כל העולם הזה שלו ולוותר על כל הנאותיו ועל כל העולם הזה לגמרי עבור מטרת הרוחניות.²⁰

מזה שאין כן עשיו רצה גם את העולם הבא, אמנם ביחד עם זה רצה את העולם הזה ולא היה מוכן לוותר על העולם הזה, ואפילו אם יאמרו לו שזה המחיר שהוא צריך לשלם בכדי להשיג את העולם הבא, לא היה מוכן לוותר בשום פנים.

ואע"פ שהיו יחידים כמו אבות הק' שגם היו להם עשירות וכו' יחד עם דרגתם הרוחנית וכמו כן בהמשך הדורות היו צדיקים יחידים כאלה כמו רבינו הקדוש וכדו' שזכו לשתי שלחנות, אמנם זה ניתן להם במתנה מן השמים בלי שיבקשו אותה וישאפו אליה כלל, ועל זה היא ההקפדה שלא יבקש האדם ולא ישתף לשני הדברים הללו יחד, כי התנאי לקנות רוחניות הוא דוקא על ידי שלא יהיה להאדם שום שאיפה גשמיות בלבו וכמבואר בהמשך לשון הרמ"א הנ"ל, וז"ל, ולא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלימוד כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה, ויסיר תענוגי הזמן מלבו, ע"כ, הרי לנו מדברי הרמ"א שהדגיש החסרון בזה "שמעלה כך על לבו" וזה כדברינו כאן.

והנה עשיו היה הדוגמא לדבר הרע הזה כמו שמצינו שעשיו אע"פ שהיה איש שדה ויודע ציד עם כל זה היה גם מהדר במצוות כמו שהביא רש"י ששאל את אביו איך מעשרין את התבן ואת המלח, וכמו שכתב בזה בספה"ק מאור עינים שזה לא היה רק בכדי לרמאות את יצחק אביו אלא עשיו היה מרמה גם את עצמו בזה

¹⁷ והרי זה מעיקרי האמונה להאמין שאין אדם יכול לגרום נזק לחבירו לא בגוף ולא בממון לגזול ממנו מה שלא נזר עליו ולא היה עתיד להיות ניזק בין כך כמו שכתב בחובת הלבבות (...) ובחינוך (מצוה רמ"א ורמ"ב), וכתב שם החינוך שמזה הטעם אסרה תורה לנקום ולנטור שנאה לחבירו שעשה לו נזק כי חייב להאמין שבין כך היה נעשה לו דבר זה שעשה לו חבירו, ולכן אסרה תורה אפילו לנטור שנאה בלבו לחבירו על מה שעשה לו ע"ש, (ויש ראשונים סוברים שעוברים רק כשאומר לו כך בשעה שמשיל לו כלי עי סוברים שיש רש"י, ולשטית החינוך האיטור אפילו במחשבה לבד ע"ש).

¹⁸ כ"ל, ועוד שאפילו אם היה כבר נמצא בעולם והיה עשיו לוקח את העולם הזה ממנו לפני עיניו לא היה עושה אפילו השתדלות הבינונית המתרת או אפילו מה שמחוייב האדם הרגיל לעשות, כי מי שהוא בדרגת הבטחון של הצדיקים כבר אין עוליהם, חוב השתדלות הרגיל הבינונית כמבואר בספי"ק משה, ומה שהשתדל להציל רכושו מלבן הרמאי שלא יגנוב ממנו את שלו מבואר בספה"ק שזה היה כדי להציל את הנשמות של כל הכלל ישראל שיעקב אבינו ע"ה הוציא והציל אותם מהקליפה שהיו שבויים שם אצל לבן במקנהו, ועל כן מכיון שזה היה ענין רוחני ועבודת ד' היה זה עבור מלחמה רוחנית שהיה עליו לעשות בכדי להציל את נשמות העשוקות מידי

עשקם ושבויים והרי זה תלוי בבחירת האדם ואפילו אם יהיה בעל בטחון גדול בדרגת הצדיקים בכל זאת החיוב עליו לעשותו ואפילו להציל עשוק בגשמיות הרי זה מצוה וחוב אפי' אם נצרך לזה מלחמה, וכן הוא בכל דבר שהוא מצוה על האדם אין להתנהג במדת הבטחון אלא החיוב לעשות השתדלות מלאה כי הרי זה תלוי בבחירת האדם כמבואר כל זה בספרי מוסר.

¹⁹ והוא הדבר שאי אפשר לרכוש אותה ולהשיגה אלא דרך עולם הזה, ועי' מה שכתב הרמב"ן (...) שאי אפשר להשיג בעולם העליון אלא כמה שהיה צרורה ודבוק בד' בעולם הזה כך ישאר דבוק בעולם העליון ועולם הבא.

²⁰ ולכן כתוב על התורה הק' (משלי ג' טו) "אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד", ופרשו חז"ל (שבת ס"ג.) כונת הפסוק (לא שהתורה הק' משפיע ב' הדברים האלו יחד אלא) לומר לא זה או זה, והע"פ שלכאורה עקרוה מפשוטו (שלא מקרא שמשמעותה שהתורה הק' משפיעה שניה אלא כנראה שדייקוה חז"ל ממה שהפסוק חילק את זה לב' חלוקות שזה לימין וזה לשמאל שמשמע מזה שהכוונה לרמז כשם שימין ושמאל הם ב' היפוכים שאי אפשר לאחדם יחד כמו כן לגבי השפעת התורה הק' שהיא רק או זה או זה ולא שניהם יחד, וזה ברור.

²¹ וזה הוכיח יעקב בשעה שאמר לו רבקה לקחת את

והיה מחזיק עצמו (בעיני עצמו) לצדיק והיה מקיים את כל המצוות כמו שראה אצל אביו אלא שזה היה מן השפה ולחוץ ובלבו לא היה שלם עם זה כי בלבו היה רשע, ומה שעשה את המצוות היה מפני שהתאוה שנוסף להעולם הזה יהיה לו גם עולם הבא.

אמנם אדם כזה אינו מקבל את עולם הבא האמיתי וכמבואר בשערי תשובה לר' יונה (...) שאם האדם עושה מצוות רק עבור קבול שכר אמנם אין לבו עמו בזה לשם לעבוד את ד' ולעשות נחת רוח לפניו (ועל כן חסר לו העיקר שהוא הלב וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ק"ו:) הקב"ה לבא בעי) אע"פ שיקבל גם כן שכר על מצותיו כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אמנם לא יקבל העולם הבא שהוא להיות נפשו צרורה בצרור החיים את ד' ולהנות מזיו השכינה, וזה פשוט שלא מגיע לו זה מכיון שלא היה כוונת עשיית מצותיו עבור זה כלל שהרי לא היה שואף לזה כלל בעולם הזה" ולכן לא יוכל לזכות לזה אלא נותנים לו שכר אחר, וכתב שם ר' יונה שמעלין אותו לעולמות העליונים ונותנים לו שם שכרו ואח"כ שוב מורידים את נפשו למקום ששם היה לבו דבוק בעולם הזה (כלו' ששם הדביק לבו ונפשו כשהיה בעולם הזה) ושם הוא נשאר דבוק לנצחיות, (וזה פחד פחדים למתבונן), וכמו כן כאן שקבל גם עשיו שכר על מצות כיבוד אב שקיים אבל רק בעולם הזה וכמבואר בחז"ל.

ועל זה התחיל הריב להתחולל במעי אמם ובה נלחם יעקב תמיד עם עשיו ולא רצה שיהיה דוגמא כזה בעולם, כי אם יראו אנשים בבתי כנסיות ומדרשות אדם נכבד שיושב במזרח ונחשב עובד ד' וכדו' והוא גם מבקש ושואף גם לעולם הזה וחשוב הדבר בעיניו הרי זה מביא סכנה לכל הכלל שילמדו ממנו ויבינו שטוב וכשר הדבר הזה, והרי החומר של האדם דעתה קלה ותהיה נמשכת לזה בניקל"ט אם רק רואה שיש אפשרות כזאת וזה יגרום חורבן והריסה לכל מצב היהדות, ויקלקל מכולם את השגת העולם הבא שהיא תכלית כל הבריאה וכל בריאת הכלל ישראל והיא תכלית רצון ד' ית' להעניק לנו את העולם הבא כמבואר כל זה בספה"ק, ובזה מובן מה שכתב רש"י שהיו מריבים בנחלת שני עולמות דהיינו שהריב היה דוקא על נחלת שני עולמות כלומר אם אפשר לרצות ולשאוף לשני העולמות יחד.²¹

הברכות מיצחק ולא רצה (מקודם) כאשר יבואר בהערה ט"ו ע"ש.

²² אע"פ שכאשר מגיעים לעולם העליון כולם שואפים לזה וכל שאר התאות והתשוקות בטילות ומבוטלות עם כל זה אי אפשר לקבל את זה אלא מי שהכין עצמו לזה ודבק עצמו בד' בעולם הזה כמבואר גם ברמב"ן עה"ת (...).²³ ובספה"ק איתא שמזה הטעם גם כן לא רצה יעקב ליקח הברכות מיצחק כי ידע שהברכות יהיו מטוב העולם הזה והיה מפחד שלא יזיק לו, וזה רמזו במ"ש יעקב והבאת עלי קללה ולא ברכה, הרי שהיה מפחד שיגרום לו שפע הגשמי לפול לגהנום, אבל רבקה שהכירה את בנה יעקב ואת צדקתו היתה בטוחה שלבו בר ונקי ולא יהיה נמשך בלבו לזה ועל כן אמרה לו עלי וגו' וכמו שת"א "עלי אֶתְאָמֵר בְּנִבְיָאָה דְלֵא יִתְּנוּ לְוִסְאָה עֲלֵךְ" (פירוש, אלי נאמר בנבואה שלא יבא עליך קללה) (כי מכיון שהנך סולד ומפחד מזה ואיך רוצה את זה כלל לכן לא יזיק לרוחניות).

²⁴ אמנם יש לדעת שאל יזול לב האדם והיבויש מלקיים המצוות כל זמן שעדיין לא הגיע לדרגה המבוקשת הנזכרת והוא עדיין שואף לב' העולמות כי הדרך להכנס לעבודת ד' ית' האמיתי והמעולה היא דוקא ע"י שיתחיל האדם בדרגה שהוא נמצא בה ומשם יעלה ויגיע לאט לאט לדרגה המבוקשת כי כך היא הדרך להגיע למעלה וכלומר שע"י שהאדם עושה המצוות בדרגה זו שהיא הנקראת שלא

כי היא חשבה שזה ילד א' ואם כן הרי הוא פוסח על שתי הסעיפים וזה הדאיג אותה ולכן אמרה "למה זה אנכי" ומפרש רש"י למה אני מתאוה ומתפללת על הריון כי לא רצתה שיהיה לה ילד כזה.

וכעין מה שמצינו בחזקיהו המלך שלא רצה לעסוק בפריה ורביה כיון שידע ברוח קדשו שהילדים שיולדו ממנו יהיו רשעים ולא רצה להביא רשעים לעולם (כמבואר בברכות י'). ועל כן חשב שעדיף שלא יעסוק בפריה עד שבא אליו ישעיהו הנביא בדבר ד' הודיע לו שחייב לקיים מצות ד' בלי חשבונות, וכעין זה היתה רבקה דואגת למה אני מתפללת על ההריון אם יצא ולד כזה שהוא רשע, ואע"פ שגם כשעובר אצל בית המדרש הוא מפרנס לצאת, בכל זאת כיון שגם כשעובר אצל בית עבודה זרה הוא מפרנס לצאת א"כ הוא רשע דכיון שפוסח על שתי הסעיפים לכן הוא נחשב לרשע.

ולמדנו מכאן שאי אפשר לומר על אדם שפוסח על שתי הסעיפים שהוא בינוני ולא רשע כמי שיש לו מחצה עבירות ומחצה זכויות, דאם כן למה לא יהא כדאי להביאו לעולם, ובעל כרחינו שאין הדבר כן אלא מי שפוסח על שתי הסעיפים הרי הוא נחשב לרשע.

ובן מצינו שאלוהי הנביא אמר לבני ישראל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ד' הוא אלקים לכו אחרינו ואם אתם מאמינים בבעל לכו אחרינו, וקשה איך אמר דבר כזה הלא אסור לאדם לומר שילך אחרי עבודה זרה, והאומר כך נקרא מסית לעבודה זרה, רק הכוונה שאמר להם שאם הם פוסחים על ב' הסעיפים עדיף שידעו היכן הם נמצאים שהם עובדי עבודה זרה ואין עבודתם מקובלת לפני ד' כלל, כי אם אדם מאמין בעבודה זרה אין עבודתו מקובלת למעלה כלל.

נמצא שמי שאין לבו שלם עם אלקיו שאין השקפתו שלימה עם השקפת התורה כמו שצריך להיות אז אפי' המצוות שעושה אינו מתקבל למעלה כיון שהוא פוסח על שתי הסעיפים, ולכן נחוץ מאוד לאדם לדעת ולברר את השקפתו היכן הוא נמצא ואיפה הוא אוזח, כי מה שיש מציאות של בינוני כשמחצה זכויות ומחצה עוונות זה דוקא באדם שההשקפה שלו כראוי על פי התורה ועל פי המסורה כרצון ד' אלא שבפועל עדיין לא זכה לכבוש את יצרו לגמרי דאז הוא נחשב בינוני, אבל מי שלכתחילה אין השקפתו כראוי הוא מופקע מתוך המחנה עד כדי כך שעל זה גם כן שייך מה שאמר אליהו הנביא אם הבעל לכו אחרינו כי עדיף שילך לגמרי לבעל כדי שיהא נפרד, כי בשביל שיהיה לאדם חלק בתקון השלם של העולם כדי להגיע לגאולה השלימה שזה תכלית כל הבריאה לזה צריך להיות בדיעותיו נקי בלי פסולת.

וזה כל העבודה שלנו היום לברר הפסולת וזה הכל מפני חטא עץ הדעת כי אם לא היה חטא עץ הדעת היינו נשארים בגן עדן אבל נתגרשנו משם כי נתערב טוב ברע וצריך לסנן הפסולת ואי אפשר להוציא אשפה או לכבס בגד בתוך היכל המלך לכן המקום לזה הרי הוא רק בעולם הזה, וזה כל העבודה שלנו, וזה ידוע בפרט לחכמי ח"ן שכל כוונת המצוות ועבודת ד' הוא

להפריד הרע מהטוב, ושזה התכלית של כל העבודה שלנו להפריד ולהוציא הרע מן הטוב שישראל רק הטוב, וכיון שכך מי שלא עושה את זה עדיין לא פעל ולא תיקן כלום בעולם הזה.

ואם ישאל אדם שמרגיש שיש אצלו ב' ההפכים שמצד א' הוא נמשך לרוחניות ומצד שני הוא נמשך ליצר הרע, והיום העולם מלא עם זה שיש הרבה אנשים שיש להם משיכה לשני הצדדים שמתהפך בתוכם, א"כ זה יכול ח"ו לייאש את האדם ולחשוב שזה סימן שהוא ח"ו רחוק מאוד מכל המטרה ומן התכלית, אמנם התשובה לזה הוא שזה ממש השאלה ששאלה רבקה, ואותה התשובה שהשיבו לה זה גם כן התשובה לכל א' וא' שיש לו זה הקושיא, ומה השיבו לה מן השמים ששני גוים בבטן כלומר שבסופו של דבר יתפרד כי זה לא ולד א' אלא שני ולדות, ואע"פ שהם נאבקים זה עם זה אין הכי נמי אבל זה ההאבקות זה טוב כי זה חלק מהתיקון שעל ידי ההתאבקות הזאת זה מחזק יותר צד השני ויוצא לאור הטוב ודוקא ע"י ההתאבקות הזאת מסתנן יותר ויותר הסיגים שמעורבים בהטוב.

וכמו כן אצל כל אדם יש לדעת שאם הוא יודע ברור מה הוא רוצה ואין לו ספק על ההשקפה שלו שיוודע מה רצונו, אז אפי' אם מבצבץ בלבו ועולה מחשבות של יצר הרע הרבה פעמים אינו צריך להתחשב מזה ולא צריך להתייחס לזה כי זה כמו אדם אחר שנאבק עמו, וזה כמו אצל רבקה שהיה לה שני גוים שני לאומים במעיה ולבסוף יתפרדו, והעיקר הוא שההשקפה שלו יהיה טוב שמתאמץ להגיע לטוב ושיוודע ברור מה המטרה שלו להגיע.

ואם הוא יודע בדיוק מה המטרה שלו אז אינו צריך לדאוג כי כך הוא סדר העולם וכך הולך דרכי הסינון והבירור, רק צריך להשגיח תמיד ולשמור שלא יתגבר הצד השני אלא תמיד יהיה צד הטוב ושיזרוק את הרע שנכנס בתוך לבו ויגלה דעת שאינו רוצה בצד השני וזה כמובן ביחד עם העבודה שלו, וזהו הענין שיש נוהגים למסור מודעה בערב ראש השנה (ויש אומרים זה בכל ערב ר"ח או בכל ערב שבת או בכל יום) שמוסרים מודעה שכל רצונו הוא רק לעבוד את קונו ובוראו עבודה תמה להיות עבד ד' והריני מגלה דעת שכל המחשבות השליליות הם כנגד רצוני, והמסירת מודעה הזו בודאי פועל, כי כיון שבאמת זה כך אז הגילוי דעת עוזר כי הדיבור יש לו כח לחזק ולהעמיד הדבר על מכוננו.

"ויאהב יצחק את עשיו" (כה, כח)

ידוע התימה בפ' זו איך לא הרגיש יצחק שעשיו היה רשע ורע מנעוריו, ואפילו אם נאמר שהסתיר עשיו את מעשיו לפני יצחק אביו כי לא רצה לצער מפני כיבוד אב, וכמו שמצינו שאמר בשעת כעסו על יעקב שיחכה עד ימי אבל אביו, עם כל זה תמוה הדבר איך לא הרגיש יצחק רשעותו של עשיו ברוח קדשו¹⁰.

ועוד למה לא הודיעה רבקה את הענין ליצחק כדי שייסרו או יגרשו מעל פני בנם יעקב כמו שעשתה שרה לגבי ישמעאל.

אך יש לומר בדרך זה שבאמת גם יצחק ידע היטב את רשעות עשיו וידע שהוא בן מבאיש שאיננו מוכן לקבל מרות ומוסר ולכן אין

אפשרות להחזירו למוטב ע"י שייסר אותו ועל כן חיפש עצה איך עם כל זה להחזירו למוטב, ומפני כך ניסה בדרך זו שיעניק לו דוקא הרבה אהבה¹¹, ונמצא שאין הכוונה שיצחק היה באמת אוהב את עשיו, אלא בכוונה מיוחדת העניק לו את האהבה כי היה מְקוּה שעל ידי זה יצליח להחזירו בתשובה שלימה, כי מאחר שאביו אהבו זה יעורר אצלו גם כן אהבה לאביו כי כמים פנים אל פנים כן לב האדם אל האדם, ומטעם זה רצה גם כן יצחק לברך את עשיו בהצלחה גשמית כדי שעל ידי זה יקנה עוד יותר את לבו של עשיו ועל ידי כן יתעורר בלבו רצון למלאות רצון אביו ולגרום לו נחת רוח.

וזה מדוייק גם בלשון שלא כתוב "והיה יצחק אוהב" את עשיו או "ואהב" יצחק את עשיו, אלא בלשון כזה "ויאהב" שזה יכול להתפרש גם כן מלשון הפעיל כלומר שהפעיל בלבו האהבה אל עשיו עבור כוונה הנזכרת כאמור¹².

ומזה יש ללמוד הלכה והנהגה למעשה, שאם יש לאדם ח"ו בן שירד מהדרך הישרה ואינו במצב שיקבל מוסרו אזי יש להתנהג אתו בדרך זו של יצחק אביו להעניק לו אהבה כדי לקרבו אל לבו, וכמו שעשה יצחק עם עשיו בנו כנ"ל, (ועי' עוד בספר אוצר החינוך (פ"ד) המשך בענין זה).

אמנם עשיו חשב שיכול לרמאות את יצחק ולכן אע"פ שיצחק הראה לו כל כך אהבה גדולה וקירבו וזה השפיע בודאי גם אהבה מעשיו לאביו יצחק ולכן היה זהיר כל כך במצות כיבוד אב, בכל זאת לא חזר בתשובה באמת מחמת זה אלא הראה פנים ליצחק שהוא זהיר מאוד ושואלו היאך מעשרין את התבן והמלח כמו שכתב רש"י.

והנה כל זה עשה יצחק רק על זמן שהיה עדיין תקוה ואפשרות שעשיו יחזור פעם בתשובה ע"י הענקת האהבה, אמנם אחרי שניתנו הברכות ליעקב ונכנס עשיו לביתו וראה יעקב אביו גהינם פתוחה מתחתיו (ומובא ברש"י ממדרש חז"ל כ"ז ל"א), אז ידע שכבר נתמלא סאתו ורמזו לו בזה מן השמים שכבר אין תקוה שיתקן עצמו בדרך האהבה לבד (כי ע"י שהראה לו רק אהבה חשב עשיו שהצליח לרמותו לחשוב שכבר תיקן עצמו ולכן אביו אוהבו), ולכן היה מוכרח להראות לו ריחוק ולכן לא רצה כבר לברכו, אמנם אחרי שנשבר לבו מאוד ע"י שמנע יצחק ברכתו ולכן בכה בכיה גדולה ומרה ועל ידי זה המשיך שוב אפשרות לתקן עצמו, כי בבכייתו היה קצת מחשבה של התעוררות לתשובה¹³ מכיון שראה שכלתה אליו הרעה מאת אביו לכן עבר עליו מחשבה של חרטה על מה שלא חזר באמת בתשובה ורימה את אביו.

אמנם התעוררות זו לא החזיקה מעמד אח"כ כי במקום להמשיך בתשובה תיכף ומיד בכח ההתעוררות והלב נשבר שהיה לו במקום זה נכנס לכעס ונקמה על יעקב וממילא נתקרר ונשכח ממנו התעוררותו לתשובה, וכמו שהוא הכלל שכאשר האדם מקבל משמים התעוררות לתשובה (וכמו כן לכל דבר רוחני) אם לא תופסו ומכניסו תיכף ומיד למעשה אלא פונה קודם לדברים אחרים שהם תופסים את לבו ומסיחים דעתו מההתעוררות לתשובה הרי זה עף ממנו בקל"ט ומכל שכן כאשר הוא כועס אח"כ הרי זה

¹⁰ ולכן כתוב ויאהב יצחק את עשיו דוקא אחרי פסוק

ויהי עשיו וגו' כדי שנבין שבודאי גם יצחק ידע היטב את מצבו של עשיו.

¹¹ והטעם שלא עשתה כך רבקה אלא רק יצחק מבואר

בקובץ אוצר החינוך פרק ד' אות ח' ע"ש.

¹² ועי' בפ' וישלח במאמר "הנושא אשה מוחלין לו עונותיו".

¹³ כידוע מה שכתב הרמב"ן שבכל הזדמנות של

¹⁴ ובפרט שזה (שאהב את עשיו) כתוב אחרי "ויגדלו הנערים ויהי עשיו איש יודע ציד איש שדה", ומפרש רש"י שנהיה אדם בטל וצודה חיות ועופות ופירש לעבודה זרה אם כן איך יתכן שלא הרגיש יצחק את כל זה.

מבטל ומאבד את כל ההתעוררות שעוררוהו מן השמים כפי מה שכתב הר"ח¹ שכל הכועס מאבד את כל מדרגותיו הרוחניים שרכש וצריך אח"כ להתחיל שוב פעם לרכוש הכל מחדש ע"כ דה"ק והנוראים², וא"כ בודאי שעל ידי הכעס נאבד ממנו גם ההתעוררות שניתן לו מן השמים.

"וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ד"
(כ"ו, יב)

ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים וכו', ומפרש רש"י שאף שהיה שנה קשה וארץ קשה בכל זאת מצא מאה שערים, ולכאורה משמע שאם בשנה כל כך קשה מצא מאה שערים כל שכן שבסתם שנה מצא המאה שערים.

אך צריך ביאור דמלשון הפסוק משמע שרק בשנה "ההיא" ובארץ "ההיא" מצא מאה שערים ומזה משמע שבסתם שנה באמת לא היה לו מאה שערים ודבר זה צריך ביאור למה באמת בשאר השנים לא היה לו שפע ברכה זו.

ויש לומר בביאור הענין כך כי היות שאנשי מקום זה לא היו ראויים בשנה ההיא לקבל השפע על כן קיבל יצחק את כל השפע שהוצרך לבא להם (בבחי' נוטל שכר כנגד כולם), כי אפילו בשנת בצורת אין השפע משמים נפסק לגמרי כידוע מספה"ק שיש שפע תמידי מה שנצרך לחיות הבריות ולא נפסק בשום פעם אפילו כשאין זכות, אלא מחמת העוונות מתקלקל הכלי קיבול שאין הארץ ראויה לקבלת השפע והוא נשאר תקוע למעלה בשמים וכשנמצא צדיק בארץ שיכול לעשות כלי חדש עבור עצמו לאותו שפע ודרכו יוכל לקבל את השפע אזי כל השפע שנשאר תקוע נשפך ויורד אליו.

התעוררות רוחנית צריכים לעשות תיכף ומיד מעשה עם ההתעוררות וזוהו הרי הוא עושה כלי להחזיק ההתעוררות אצלו ואם לא עושה כך תיכף ומיד אזי יהיה הדבר נעלם ממנו בקלות ח"ו.

ולכן יש לדעת שכאשר קורה איזה אסון ל"ע וכולם מזועזעים ומתרגשים בלבם אזי בדרך כלל מה שקורא הוא אחד רצים מה שיש לו לומר על ענין זה ואיך צריך לעשות או יקרא קצת תהילים והיעקר שיקבל על עצמו איזה שיפור לשם תשובה אזי כך הוא תופס את ההתעוררות שד' ית' שלח לנו וזה יחזיק אצלו וימשך לעלות ולהתקרב להקב"ה יותר ויותר מכיון שעשה עכשיו כלי להשפע של תשובה שנשפעה מן השמים, אמנם אם הוא מבזז את ההתעוררות וההתרגשות הזאת שנשלחה משמים בדברים בטלים אזי הרי היא עוברת כענן שפורח.

ומכל שכן כאשר עומעים חדשות וקווי הנייעס שהם משמיעים שמה (ומי אחרי שדה האסון) את כל הדיעות של הכולמים ושונאי י"ה שהם מדברים כפי הפירה ממש והרי זה נכנס להלבבות כארס של עכנאי מכיון שהלבבות פתוחים לשמוע, ואז בשביל לעורר אותו צריך מקרים ודברים יותר קשים שנוגעים לעצמו ומשפחתו ר"ל.

ועי' מה שכתב בזה המסילת יש"רם (פרק ה') ו"ל וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה י"ח): שהלץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירושו (מסילת י"ט ל"ו), "נכוננו לשים תשובה על צדו הוא דבר שהדין נוטן אותו כי מי שמתפעל מן ההתעוררות ומן הלימודים אינו צריך שיתיסר בגופו כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות, אך הליצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם אין להם תיקון אלא השפטים שאלה לא יהיה כח

ויש לפרש זה בדרך רמז לענין לימוד מוסר חשוב שמי שיש לו יראת ד' (שזה מרומז ביצחק) אז כשיש רעבון וצרות בעולם הוא יכול לאחוז בזה שהוא מבין מה המטרה של הרעבון והצרות, שד' רוצה לעורר אותנו בזה ומתעלה הרבה על ידי זה מכיון שתפס את הענין בטוב וקיבל את ההתעוררות ומקבל מאה שערים כי מכיון שאחרים אין קולטים את ההתעוררות לכן הוא קולט את השפע וההתעוררות של כולם, (אך מי שרק חושב איך להנצל מהרעבון והצרות הגשמיים ואינו מתעורר ומתעלה ברוחניות על ידם על ידי זה הוא גורם לעצמו להיות נמצא בסכנה שלא להנצל ח"ו כנ"ל).

וזה מוסר גדול, שיש הרבה אנשים שאומרים שהיום זה דור חלש ורוב האנשים פונים מדרך הישר ושקועים בהבלי עולם הזה ואם כן איך אפשר ליחיד שרוצה להתעורר ולהתקרב לד' לבצע את רצונו, אך האמת הוא להיפך לגמרי שמכיון שהיום יורד מן השמים ההתעוררות בצורה כל כך חזקה בין מכח הצרות הרבות יום יום ל"ע ובין מכח ההתעוררות הרוחניות הרוח טהרה שנשלח מן השמים שמתעורר בלב הרבה אנשים לשוב אל ד"א, אמנם מאחר שאין הרבה אנשים שמקבלים את ההתעוררות הזאת בלבם מפני שאינם שמים לב כי תפוסים הם עם טרדות לבם בקושי פונסתם וכדו' או מפני ששקועים יותר מדאי בהבלי עולם הזה בין ברדיפת התענוגים ובין ברדיפת הכבוד וקניית שם בעולם וכדו' או שלבם תפוס בריב ומצה אחד עם השני וענין המחלוקת היא תולעת המרקוב ואוכל את לב היהודי ומנועו מכל השגה רוחנית והגם מורידו מדרגתו שכבר השיג² יותר מכל דבר בעולם, וכמו שהחוש מעיד שזה מוריד ומפיל לגמרי גם אנשים חשובים כאשר

בליצנותם לדחות מעליהם כאשר ידחו המוסרים, והנה כפי חומר החטא ותולדותיו החמיר השופט האמיתי בעונשו והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה (עבודה זרה י"ח): קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה שנאמר (ישעיה כ"ח י"ב) "פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'" ע"כ.

ולבכדי שלא יפול האדם על ידי זה ח"ו ליאוש יש לעייר ולהאיר בזה מה שהוא מצד הסברה מסתבר בודאי לומר שכאשר האדם עושה תשובה על הכעס מועיל להחזיר מה שאבד כמו שמועיל תשובה על כל שאר העבירות.

אמנם עדיין יש להסתפק אם מספיק תשובה מיראה שהרי עדיין נשאר עליו בחינת שוגג, אמנם מסברא יש לומר שעבירת כעס בשוגג אינו מאבד ממנו כל דרגותיו ולכן גם תשובה מיראה מספיק להחזיר אבירתו, (ונאמר שם צדיקים לטבול במקוה טהרה תיכף ומיד אחרי שנשכל כעסו וזה יועיל להחזיר דרגותיו, כמוכן דהיינו יחד עם החרטה והתשובה כנכזר).

עוד יש לדעת שגם כעס בלב ובמחשבה (בלי להוציא לפועל בדבור או במעשה ח"ו) הרי זה גם פוגע קצת בדרגת האדם ומורידו קצת, ואם הרי זה דבר מצוי הרבה פעמים אצל האדם הרי זה מצטבר ופוגע ביותר, ויש לשים לב מאוד לזה כי ישנם אנשים שבטבעם הם עדינים ורכים מבחוץ אמנם בפנים בלבם הם מלאים הקפדות וכעס וזה נעשה בלבם הרגל כמו טבע והם מתרגשים אצלם (בחשאי) תמיד יום ולילה עד אין מספר ועי' שזה נעשה בלבם טבעי לכן כבר איננם מרגישים בזה כמו שהוא בכל דבר שנעשה טבעי אצל האדם איננו מרגיש בו כלל.

וזה גרוע מאוד כי מי שכעסו מתפרץ לבחוף הרי הוא יודע ומכיר בעוולתו ולכן הרי הוא קרוב לתשובה בזה ועל כל פנים תמיד לבו נשבר על כשלונו ומתחרט עליו תמיד מה שאין כן מי שנשכל בזה רגו בפניהם תוך לבו ומחשבתו איה בולט וניכר כלל לכן איננו מרגיש בה ועל ידי זה הרי הוא רחוק מלהתעורר לתשובה על זה ואפילו כשיעשה תשובה על שאר עונותיו לא יעלה בדעתו לחשוב על זה כלל או שיחשוב שאין זה כלום מכיון שאינו יוצא החוצה, אבל באמת לפי המבואר מפי ספרים ומפי סופרים הרי זה גם כן פגם (ואם זה מצוי אצלו הרבה פעמים הרי זה מצטרף וביחד נעשה מזה פגם גדול) ואינו שם לב לזה

נתפסים במחלוקת ד", וכמו כן ענין קנאת איש מרעהו וכדו' הרי זה אוכל את לב האדם ומונעו מלהתעלות ולהתקדם ברוחניות, ולכן מי שכן שם לבו להתבונן ולהתעורר בלבו הוא יקבל את כל השפע פי כמה וכמה מבזמנים רגילים מכיון שהיום אין עליה הרבה קופצים ועל ידי כן יקבל הוא את כל השפע היורד למנת חלקו ויתעלה בקל מאוד כנגד כולם וכאמור.

מובא בשם הבעש"ט הק' שכל דבר שיוורד לעולם הן התעוררות אהבה והן התעוררות של יראה, אז תלוי במי שמקבל את זה ראשון וכפי איך שהוא קולט את זה כך הוא משפיע על כל העולם, ולמשל אם יורד מהשמים התעוררות לאהבה וא' תפס את זה והשתמש בה כראוי לאהבת ד', אז זה ישפיע על כל העולם ואפילו על הרשעים ישפיע קצת התעלות ממצבם, אך אם הראשון שתפס את זה השתמש בה לאהבה גשמית ונתרחק על ידי זה מהקב"ה, על ידי כן הפיל השפע הזה לקליפה והרי זה משפיע על כל העולם שיקבלו ריחוק על ידי זה, ואפילו על הצדיקים משפיע בדקות להורידו קצת מדרגתו³.

ואם כן יש ללמוד מדברי הבעש"ט שאפילו יחיד שתופס כראוי את ההתעוררות לתשובה ששולח ד' לנו יכול בזה להשפיע על כל העולם לתשובה, ועל ידי כן בודאי יהיה זכות של כל הרבים שיתעוררו נחשב לזכותו וגדול המעשה יותר מן העושה ומזכי הרבים אין ערוך לזכותם ולשכרם בזה ובבא.

והנה אנו היום בזמן שמעוררים אותנו בכל מיני מאורעות קשים שתוקף אותנו וקורה בעולם ורואים בחוש שד' ית' מזעזע אותנו באזהרות קטנות המרמזות לנו שאנו עלולים

להתחרט עליה ולעבוד על עצמו לכבוש. ויש לדעת שאפילו כאשר הרי זה בצורה דקה ורכה שאז אינו מורידו ממש מדרגתו, עם כל זה הרי זה מניעה גדולה להאדם להתעלות, ואפילו כעס או הקפדה שקורה לפעמים רחוקים הרי זה גם מניעה קטנה על כל פנים מלהתעלות יותר והכל לפי ערך הדברים ולפי ערך האדם כידוע שעל השערה דרכו ית' גדולה מדקדקין עליו יותר על כל כחוט אדם כמובא כן מי שראוי לעלות בדרגה יותר גבוהה גם כן מדקדקין אותו על דברים דקים למנוע ממנו עלייתו היותר גדולה שהיה עומד לעלות.

הארכנו בזה כי זה מצוי מאוד בפרט היום שרוב העולם הם תמיד במתח גדול כי המתח נמצא היום בטבע העולם ובאוויר הנשימה שאדם מכניס לתוכו ולכן נתפסים בה בקל בלי לשים את זה ללב, ורוב האנשים שהם לקויים בזה הם מתאוננים ומתלוננים על שנמנעים ומעוכבים מלהתעלות כפי שהם רוצים ואינם יודעים הסיבה אמנם יש להם לשים לב לתקן ענין זה כי הרבה פעמים זהו הסיבה למנוע התעלותם, ובפרט אלו שמחוץ לביתם הם תמיד רגועים אמנם בביתם הם מלאים הקפדות ורוגז בלבם הם בודאי לא מרגישים את העוול כי הם מאשימים תמיד את בני ביתם ולא מבינים שזה ניתן להם מן השמים לנסיון כי רוצים להעלותם, אמנם הם מונעים בעצמם את עלייתם מפני העוול הזה, ועל כן החכם עיניו בראשו ויכלכל דרכיו במשפט ושב ורפא לו בס"ד.

²² וישפוט ויחיה אדם כל אדם פרטי שמופיע אליו כל יום בת קול, שאומרת לו שובו בנים שובבים כידוע מהשל"ה הק' על המשנה באבות שבת קול יוצאת כל יום מהר חורב וכו', שמהז מגיע ההתעוררות וההרהור תשובה כל יום תוך לבו של כל אדם, ויש בחירה לאדם על זה האם לקלוט את זה או לא, והאדם יכול לאחוז את עצמו בזה לחזק בתשובה לגמרי.

²³ ומכל שכן אם בא גם לכלל כעס (כמו שהוא רגיל במחלוקת) הרי זה מוריד ממנו כל דרגותיו כמו שכתב הר"ח¹, כמובא לעיל (סוף מאמר ויאהב יצחק את עשיו).
²⁴ כמו שפירש הבעש"ט בפסוק (תהלים ל"ז ל"ט) "טוב מעט לצדיק" מהמון רשעים רבים שעל ידי המון רשעים שישנם נתמעט מקצת מהטוב של הצדיק.

ח"ו להגיע לזה, וזה סימן שד' ית' רוצה שנצל מכל מה שעומד להיות ח"ו במלחמת גוג ומגוג העומד אחר כתלינו ולהנצל מהגזירה הגדולה שעלולה ח"ו לבא ע"י שאנו נתעורר מהאסונות והאזהרות והרמזים ששולחים לנו מהשמים ועל ידי כן נחזור אליו ית', ולא נהיה ח"ו בגדר שאמרו חז"ל (חגיגה ד.) איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו (משמים בכדי להצילו מהרעה והוא ח"ו מאבד את זה בידיים), וכמה שהאדם מתעורר יותר מהר ויותר קרוב לזמן שקורה האסונות יכול להציל את עצמו יותר, וכנ"ל שצריכים להקדים לתפוס את השפע שמתעורר לפני שיהיה נתפס ח"ו להקליפה שהוא ע"י איזה אדם שיקבלנו בקרירות ויאמר מקרה הוא ובזה הרי הוא מזיק להרשיע את כל הכלל ח"ו, ומי שמקדים לתפוס את ההתעוררות כראוי הרי הוא זוכה בזה להיות ממזכי הרבים (שאין ערוך לשכרם) וכנ"ל.

ומסכנים גדולים הם אלה שאע"פ ששומעים את המאורעות שעל ידם אפשר (וצריכים) להתעורר ובכל זאת לא שמים לב לזה ולא מתעוררים כלל, והרי זה השטות היותר גדול שמאבדים את מה שנותנים להם ואת עצמם לדעת שהרי כל כמה שהאדם מתעורר יותר הוא יותר מוגן מהמאורעות שח"ו עלולים לבא, וכל מה שהאדם יותר רגוע ולא מתעורר מהמצב הרי הוא יותר מסוכן ח"ו כנ"ל.

ובזה יתבאר היטב בחז"ל (סוטה ג.) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, ולהאמור יש לפרש כוונת הרוח שטות כדברי הגמ' הנ"ל איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו (שמאבד את ההתעוררות ששולחים לו מהשמים) ועל ידי זה השטות הזאת שלא שם לב להתעורר הרי הוא ממשיך לחטוא, על כן יש לשים לב לדבר זה שד' שולח כל יום מספיק מאורעות וצרות ד"י שיכולים להביא את האדם להתעורר, וגם יכול למצוא בתוך עצמו הבת קול שהם המחשבות של התעוררות שעוברים בלבו כהרף עין וצריך להבין שהם הרמזים שנובעים מתוך הבת קול שד' ית' מדבר אלינו בזה, ואוי לו למי שלא שם לב לדבר זה והרי זה ח"ו בבחינת "דבר ד' בזה" ח"ו, ואשרי למי שישם לבו לדבר ד'.

"וישא עשיו קולו ויבך" [א] (כ"ז ל"ה) בפסוק (כ"ז ל"ז) ויען יצחק "ויאמר וגו' ולכה איפה מה אעשה בני", ופירש רש"י שאמר לו יצחק לעשיו "מה תועלת לך בברכה ... ומה שקנה עבד קנה רבו" ע"כ.

והנה אחרי שאמר עשיו (בפסוק ל"ח) "הברכה אחת היא לך אבי ... וישא עשיו קולו ויבך" נתפייס יצחק וברכו בברכה כזאת שאין בה הטעם של מה שקנה עבד קנה רבו שהרי הברכה שניתנה ליעקב ניתנה לו רק בתנאי כאשר נשמור את התורה כמו שכתב רש"י (פסוק כ"ח) (שלכן אמר ויתן לך "האלקים" דהיינו כשישמור את התורה

ואז יגיע לו על פי מדת הדין) ועל כן בשעה שעוברים על דברי התורה שאז אין יעקב גביר (אדון) לעשיו, אז בעת ההיא יוכל עשיו לקבל הברכות ולא יהיו קנויים ליעקב.

ויש להקשות לפי זה מכיון שהיה לו ליצחק ברכה זו שניתן לעשיו לבסוף אם כן היה אפשר לברך לעשיו מתחילה בברכה זו (כמו שעשה לבסוף) וא"כ למה מקודם סירב יצחק לברך את עשיו בברכה זו.

ויש לומר שעיקר הטעם שלא רצה יצחק לברך את עשיו לא אמרה לעשיו, והוא לפי המבואר ברש"י (בפסוק ל"ג) שכאשר נכנס עשיו ראה יצחק (פעם ראשונה) תמונתו האמיתית של עשיו (שלא ידע מקודם) שהוא רשע ושהגהנום פתוחה מתחתיו ואז הבין שלא יוכל לברכו, כי יצחק לא ברך אלא מתוך השראת השכינה¹⁷ וכמבואר ברש"י (בפסוק ז') על הפסוק "ואברככה לפני ד' וגו' והיינו ברשות ד' ית' שיסכים על ידו וכך יהיה להברכה קיום נצחי ולכן עתה שנודע לו שעשיו הוא רשע ידע שלא תשרה שכינה כשעשיו נמצא על ידו ובתוך ד' אמות שלו ועל כן לא הסכים לברכו אמנם אחר כך כאשר נשבר לבו ובכה בזה כבר התאפשר שתשרה שכינה על יצחק כי בשעה שהרשע בלב נשבר אזי אינו מפריע להשראת השכינה (מסביבו) על יצחק¹⁸, ולזה אחרי שבכה הסכים תיכף ומיד לברכו.

ומזה יש ללמוד ענין חשוב שכאשר אדם שאינו כראוי פונה לצדיק ועומד לפניו לקבל ברכתו יש לו לדעת שבכדי שהברכה תתקיים צריך הסכמת השכינה ושתשרה על יד הצדיק בשעה שמברכו ועל כן אם הוא ניגש להתברך בלב גס וגאווה בלי הכנעה ולב נשבר הרי זה מונע שלא תצליח הברכה ולא תתקיים אצלו (כל) שאפילו אם תצליח הברכה לחול לא תשאר אצלו אלא יהיה סופה תוגה ח"ו), ועל כן אם רוצה האדם (שאינו כראוי) להבטיח לעצמו שתתקיים הברכה שיקבל יש לו להכין עצמו לפני זה ולהתכונן עם לב נשבר ורק כך יופיע לפני הצדיק לקבל ברכתו.

והנה הלב נשבר האמיתי שזה יגרום הכח היותר חזק שתתקבל הברכה הוא כאשר יתבונן היטב וישים לבו מצבו הרוחני השפל והעגום והמר ועל זה יהיה לבו נשבר דהיינו על מצבו הרוחני ואז תוכל להתקבל הברכה באופן היותר מועיל.

וכל הנאמר כאן הרי זה נוגע כמו כן כאשר האדם מגיע לא' ממקומות הקדושים ועל מנוחת כבוד קברו של צדיק גדול ששם גם נמצא השראת כח השכינה וזה הטעם שמסוגל להתפלל שם ולהתברך גם מנפשו של המנוח, אמנם הרי זה תלוי גם באותו תנאי שנתבאר כאן שמי שאינו צדיק וישר במעשיו צריך שיהיה על כל פנים גישתו (בלי גסות הרוח אלא) בלב נשבר

וכאמור.

ולכן מצאנו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים פ"ו) "ביום צרתי אקראך כי תענני" כלו' שביום שהוא בצרה הרי זה עת רצון לקבלת התפלה מכיון שאז הרי לבו נשבר בקרבו ולכן באותה עת "אקראך" הריני מתפלל וקורא אל ד' "כי תענני" כלו' כי הרי אני יודע כי ביום זה בודאי תענה לי ותמלא בקשתי שאבקש אז.

ויש לשים לב מאוד לענין זה ולהבין שביום שהאדם בצרה והוא מרגיש שבור מכן זה אזי יתפלל ויקרא אל ד' תכף ומיד טרם תעבור מלבו הרגשה זו כי לפי טבע האדם כאשר האדם מתרגל להצרה בטל ממנו הרגשת הלב נשבר ואע"פ שבשכלו יודע שלא טוב לו והוא דואג על מצבו בכל זאת בהרגשת לבו נעשה אטום כי הרגשה איננה מחזיקה זמן ממושך אלא בתחלה כשהדבר הוא חדש אצלו, ואח"כ הרי זה מתעלם מלבו ונשאר רק במחו ושכלו.

ועל כן יש להזדרז ולהתפלל תיכף ומיד ביום תחלת הופעת צרתו ח"ו ועוד לפני שיפנה להשתדלות הטבע להחליץ מצרתו או על כל פנים תיכף ומיד אחרי שעשה השתדלות הראשונה המוכרח, ולא כדרך רוב ההמון עם שכאשר מופיע להם ח"ו צרה הרי הם דבר ראשון עושים כל ההשתדלות ורק אחרי שכבר גמרו את כל פעולת ההשתדלות וכבר אין להם מה להוסיף רק אז הם פונים להתפלל אל ד'.

אבל מי שהוא חכם לב יקיים מה שכתוב (קהלת ב' י"ד) "החכם עיניו בראשו" כלו' שישים עיניו בראשו של הדבר לתפוס את ההזדמנות הזאת להתפלל בראש (הופעת) הדבר כשעדיין התרגשותו חם בלבו ולא התקרר כלל והיינו בדרך כלל טרם יעריב שמשו של אותו יום כי כמה שהוא יותר שבור יותר מסוגל שתפלתו תקבל ותפעל את ישועתו, ובפרט מי שיודע שהוא אינו כראוי ותפלותיו בשאר הימים אינם ראויים להתקבל ישים לב לתפוס את ההזדמנות של העת רצון ואז תהיה ישועתו קרובה לבא.

"וישא עשיו קולו ויבך" [ב] (כ"ז ל"ה) בפסוק הנ"ל "וישא עשיו קולו ויבך" ידוע מה דאיתא במדרש חז"ל מדרש שוחר טוב (מ"ב) על הפסוק היתה לי דמעתי וגו'¹⁹ שבשביל ג' דמעות שירדו מעשיו (בשעה שבכה על הברכות שביד יצחק את יעקב) אנו סובלים שהוא השליט עלינו בגלותינו ב' אלפים שנה.

היוצא מהאמור שאנחנו סובלים כבר אלפיים שנה בגלותינו מכן הג' טיפות של דמעות שיצאו מעשיו הרשע על שנפגע ממה שלקח יעקב ממנו את הברכות, ומזה יש ללמוד מוסר השכל כמה מקפידים על דמעות של בן אדם שציערו אותו ואפילו אם הוא אדם כעשיו, וזה מלמדינו ענין חשוב שמבואר גם בספה"ק שבשמים מקפידים מאוד על בין אדם לחבירו²⁰.

¹⁷ בזה את תפלתם" וגו'.

¹⁸ וז' ג' דמעות הוריד עשיו הרשע ... א' מעינו הימין וא' מעינו השמאל וא' קשורה בעיניו (נסתלקה תוך עיניו) ... אמרו ישראל רבש"ע בשביל ג' דמעות שהוריד אותו רשע (נתמלא הקב"ה רחמים עליו בזכות דמעותיו המועטים הללו ונעתה הוא שליט בעולם ונתת לו שלוח בעולם אנו... על אצת כמה כמלה.

¹⁹ ואע"פ שמה שעשה יעקב היה חייב לעשותו שהרי היה על פי רוח הקודש ונבואה של רבקה, בכל זאת היה איזו שהיא תלונה עליו על זה, וביאור הענין אולי אפשר לומר כי היה צריך יעקב להתפלל שהמעשה שעליו לעשות לא יגרום צער לעשיו, או אפשר לומר שהיה לו על כל פנים להתנצל לפני עשיו ולנסות לפייס אותו באיזה דרך שיהיה

¹⁷ וזה כלול גם כן בפסוק (איוב י"ט כ"ו) מבשרי אחזה אלוך שפירשו שמתוך מה שקורה בבשרי אוכל להבין מה שמרמז לי ד' ית'.

¹⁸ ואע"פ שלעיל במאמר ויהאב יצחק וגו' פרשנו שיצחק כן ידע רשעתו של עשיו אמנם מה שנאמר כאן הוא לפי פירוש אחר שפרשו שאר מפרשים שמה שהעלילו את זה מיצחק מפני סיבה המבואר בדבריהם (ע"י בדבריהם).¹⁹ וכמבואר בספה"ק שלכן צויה לעשיו לעשות לו מטעמים והכוונה היה לקרבו פסח (ע"י ברש"י בפסוק ט'), וכך יהיה מתוך שמחה של מצוה שעל ידי כן תשרה שכינה.

²⁰ ואע"פ שאיננו בדרגה של הכנעה וענוה אלא רק שהוא שבור מכן צרותיו וכדו' ובכדי להמשיך השראת השכינה צריך הכנעה וענוה וכמו שכתוב "אשכון את דכא ושפל

ולפי המבואר בספה"ק החילוק והחומרא בין עבירות שבין אדם למקום לעבירות שבין אדם לחבירו הוא במדת אך אפים, שפעולת מדה זו היא להאריך הזמן של העונש עד שיגיע האדם לעולם העליון (דהיינו אחר ק"כ שנה) ומדה זו נוהגת דוקא לגבי עבירות שבין אדם למקום מה שאין כן לגבי בין אדם לחבירו מענישים גם בעולם הזה ולא מאריכים אף.²

ויותר מזה מצינו שכאשר יש על האדם קטרוג (ומגיע לו עונש) על עבירות שבין אדם למקום ואז הרי מדת ההנהגה העליונה להאריך לו אפים עד שיגיע לעולם העליון כנזכר אמנם אם יש בין העונות גם עון של בין אדם לחברו כמו גזל (שבזה לא ניתן הארכת אפים וגוזרין עליו העונש אפילו בעולם הזה) אזי כבר מגלגלין עליו יחד עם זה לגזור עליו הגזירה והעונש גם במה שמגיע לו על שאר עונותיו כל' שחטא זה ממשיך את העונש גם על שאר עבירות האדם בעולם הזה ותיכף ומיד ומבטל את האריכת אפים, ועי' מה שכתוב במדרש חז"ל (ויק"ר כ"ה י"ד) על הפסוק "אל תונו איש את עמיתו" וז"ל ... בכל העבירות כתוב נושא עון ועובר על פשע אמנם הכא במצות אונאה על זה כתוב (עמוס ז' ח') "לא אוסיף עוד עבור לך", הרי כמה קשה כח גזל ... קופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם, גזל, עכ"ל, וזה כאמור שעון הגזל שהיא בין אדם לחבירו מקטרג בראש להביא את העונש והגזירה על האדם תיכף ומיד בעולם הזה גם על שאר עבירות (שבין אדם למקום) וכמבואר³.

וכך אנו רואים בענין המבול שאע"פ שעיקר הקטרוג והחרון אף על דור המבול היה על השחתה כמשמעות הפסוקים שם², בכל זאת לא היה עדיין נחתם הגזר דין (אלא היו מאריכים להם עד שהצטרף ענין החמס דהיינו גזל שזה בין

אדם לחבירו לכן בטלה האריכת אפים ונחלט הגזירה לתיכף ומיד כמו שמבואר בפירש רש"י על הפסוק "קץ כל בשר בא לפני" שנחתם גזר דינם על הגזל.

וכמו כן יש לראות בגזירת סדום שאע"פ שכתוב (ג' ג' א') "ואנשי סדום רעים וחטאים לד' מאוד", ומבואר בחז"ל שהיו גם מושחתים גדולים, וכמבואר גם בפסוק (י"ט ה') ובפירש רש"י (שם), עם כל זה לפני שד' ית' החליט לאבדם כתוב (י"ח כ"א) שאמר ד' ית' ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגו' ודרשו חז"ל שהכוונה על צעקת ריבה א' שהרגוה במיתה משונה (כמובא ברש"י שם), הרי לנו גם כן שנחתם גזר דין על חטא שבין אדם לחבירו.

וכמו כן מצינו בדור הפלגה שאע"פ שעשו מרידה גדולה וגלויה נגד ד' כביכול עם כל זה לא נאבדו מן העולם מכיון שהיה ביניהם אחדות והיינו שלא פגעו בבן אדם לחבירו, ובכל זאת ברגע שהתחיל פגיעה בבן אדם לחברו מיד נענשו (עי' רש"י שם י"א ז' ועוד עי' בגליון פ' נח במאמר "שפה אחת ודברים אחדים"), הרי לנו ברור הענין הזה, וכמבואר בספה"ק.

וכמו כן יש לראות בחרבן הבית שהנה בבית ראשון היו ג' חטאים ע"ז ג"ע ושפכ"ד והרי שפכ"ד הרי זה גם בין אדם לחבירו, ובבית שני החרבן היה עבור שנאת חנם כמבואר בגמ' ואע"פ שמוזכר בחז"ל שהיו עוד הרבה עונות שגם בעבורם נגרם החרבן וכדאיתא בחז"ל (שבת ק"ט:ט) שחרבה ירושלים מפני שחללו את השבת ... בשביל שלא הוכיחו זה את זה ומנו שם עוד הרבה דברים וכו' אמנם יש להבין שהמכה בפטיש היה החטא של שנאת חנם שגרם שנחתמה גזירת חרבן בית המקדש וכו', ולכן

ועי' מה שכתב האור החיים הק' (בראשית מ"ב כ"א, ויל"ע להבין דבה"ק ועל כל פנים יש ללמוד מדבה"ק גם בנוגע לכאן). ואע"פ שבדאי על שאר בני אדם הרגילים לא היו מקפידים עליהם בשמים על דבר כזה בכל זאת על צדיקים כמו יעקב אבינו מדקדים ומקפידים עליהם על שמים של כחוט השערה לפי דרגתם ועל כן מכיון שנגרם על ידו של יעקב צער לעשיו היה צריך תקון לזה ואע"פ שלא היה אשם כלל אלא שמן השמים הכריחו אותו לזה, גם כן צריך לאיזה שהוא תיקון על זה כי זה עצמו שנגרם לו מן השמים שהוא יהיה השליח לגרום צער לבני אדם אפילו אם יהיה רשע כעשיו שהיה מגיע לו הצער הזה ואפילו אלף פעמים כזה עם כל זה מכיון שבחרו בו להיות השליח לגרום את זה הרי זה מורה שיש עליו איזה תלונה על איזה כחוט השערה לפי גודל רציחה הגדולה שמפני זה נעשה הוא חייב שמגלגלין חובה זו על ידו.

ועי' מה שכתב בתנא דבי אליהו (...) שאפילו כאשר חייבים בית דין לסקול איזה עבריין הרי הם צריכים תקון על שנעשו שלוחים לדבר כזה (ואפילו האבן שנסקל על ידה צריכה תקון לעתיד לבא על שנעשה על ידה, ע"ש) וכעין זה מצינו בגמ' (מכות ז') שכאשר הזדמן לבית דין לחייב מיתה יותר מפעם א' בז' שנים (וי"א בע' שנים) הרי הם נקראים בית דין קטלנית וכו', ע"ש, ואע"פ שביית דין שבזמן הבית היו דוקים גמורים בכל שמיים שזדמן להם כן משמים הרי זה סימן שצריכים איזה תקון, אמנם בודאי שהם חייבים לעשות את המצוה לסקול המחוייב ואסור להם שלא לעשותה, ועוד מצינו ענין דומה לזה שהכהן גדול נענש על שקרה רציחה בשוגג בזמן שהוא כהן גדול וכמו שכתב רש"י (במדבר ל"ה כ"ה) כי היה לו להתפלל שלא יקרה מקרה כזה, כי אם קרה כך בזמנו הרי זה סימן שלא היה זכותו מספיק שיגן על בני דורו למנוע עקד כזה ועל כן צריך תיקון.

² חוץ מלפעמים שיש להאדם איזה זכות מסוים או זכות אבותיו וכדו' שאז יתכן שמאריכים לו אף אפילו על חטא של גזל או עבירה אחרת שבין אדם לחבירו, ולפעמים יתכן שמאריכים לאדם מפני שהרבה כל כך לחטוא עד שעונותיו מרובים על זכותיו ואז נגזר עליו לשלם לו בעולם הזה

במס' גיטין (נ"ז) ששם עיקר סוגיות החרבן נזכר רק שנאת חנם ולא שאר כל הדברים, והיינו כאמור שאין הכי נמי כל החטאים הנזכרים יחד גרמו את הקטרוג ואת החרון אף שבעבורה נתחייבו ליענש בהחרבן עם כל זה לא היתה הגזירה יוצאת לפועל לולי השנאת חנם.

ויש לדעת שלפעמים כאשר נתמלאה הסאה יותר ממדת נושא עון ואריכת אפים אזי המקטרג שהוא הסט"א מקבל רשות להצית ולהבעיר ריב ומחלוקת באופן שיהיה נסיון גדול לאנשים, ומכיון שהם חוטאים כל כך (יותר מן המדה כנזכר) לכן הרי זה קרוב לודאי או ממש בגדר ודאי שיכשלו בה ואז יחול מדת הדין על הכל וכנזכר, נמצא שסוף כל סוף המדת דין לא יוצאת לפועל עד שמצטרף חטא של בין אדם לחבירו ועל ידו נחתם הגזר דין וכאמור.

וכך היה גם המצב במלחמת העולם השנייה בהשוואה שהיתה במדינות אירופא שנאבדו שש מליאן יהודים ל"ע בצורה גרועה ונוראה אשר כמוהו לא נהייתה מאז היו בני ישראל לגוי שאמרו השונאים ימ"ש "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" "כי נועצו לב יחדיו" "עליך ברית יכרותו" "אהלי אדום וישמעאלים" וגו' ונאבדו אנשים נשים וטף ביום א' ושללם לבוז כצבאות וכאילות השדה ל"ע, וא' מגדולי וצדיקי עולם אמר שמקובל אצלו שדבר כזה אינו בא אלא בעון מחלוקת וכך היה המצב במדינות ההם לפני המלחמה שכמעט (או ממש) בכל עיר ועיר בכל קהילה וקהילה היו מחלוקות אדירות ונוראות בענין מי יהיה הרב והגדול בעיר וכדו' וכך הוא שהמחלוקת גורמת גם אבידת נשים וטף בלי רחמנות כמו שהיה בעדת קרח וכמבואר ברש"י שם².

להצלת בני ישראל והיו לו קשרים גדולים עם ראשי הנאצים והיה לו כבר הסכם עמהם שבעבור כל שני דאלאר שיתן להם ישחררו א' מבני ישראל והגאון הנ"ל פנה לכל המדינות שישלחו לו כסף עבור מטרה זו וגם פנה לראשי הציונים שהיו מעוניינים בזה (להציל מהשמד כ"ס) ובעדו לו במכתב שאיננו מעוניינים בזה (להציל מהשמד כ"ס) רק פגם ויהיה להם הארץ כלומר שע"י שיהרגו כמה שיותר מבני ישראל ירחמו עליהם אח"כ כל האומות ויסיכמו לתת להם את הארץ שיהיה להם לעם ישראל מדינה לעצמם להמלט משונאיהם ורודפיהם, וכמו כן הרי הם שעשו כל מיני הפגנות נגד ראש הנאצים כבונה לעורר שנאתו ליהודים כדי שישמידם ויגרשם מארצו ועל ידי כן ישיגו מדינה ודברים הללו שידע הגאון הנ"ל בבירור ממקורותיהם אחרי השואה כתבם והעתיקם בחבור על מנת להוציאם לאור עולם, אבל כאשר נודע להציונים שהוא עומד להוציאם לאור איימו עליו שיהרגו אותו אם יוציאם לאור ועל כן נמנע הדבר מפני פקוח נפש כמובן, אמנם כהיום כבר גילו בחבורים שונים והעתיקו הדברים מאוצר עזבונו והדברים כבר מפורסמים וגלויים, ומכיון שכך שהם היו הסיבה הטבעית לגרימת הענין, יש להבין שכמו כן בודאי גם בפנימיות הענין דהיינו בגזירת שמים גם היו על כל פנים חלק גדול מגרמת הגזירה.

ועל כן יש לשים לב לדברי זה שהיו שיהיה יצא לפועל בעולם הזה שנעשתה התועבה והם השיגו מדינה ושליטה ועל ידי כן הוסיפו רשע על רשעתם והשמידו אלפים ורבות מבני ונבות ישראל בהשמדה רוחנית בפרט בשנים הראשונות כשהביאו לכאן בנים ונבות מארצות המזרח ממאראקא וכמו כן גם מתימן והעבירים על הדת גם ביותיים בפה וגם בעל כרחם כידוע וגלוי לכל, וידוע שגדול המחטאים יותר מן הנאצים שהיו שנועשה על ידיהם אחר השגת מדינתם היא שואה יותר חמורה ממה שגרמו לראשונה לפני שהשיגו והוציאו לאור את מעשה העבירה וזה פשוט לפי הכלל שעבירה גוררת עבירה (יותר חמורה מהראשונה כמובן), והנה אחרי שראינו את כל אלה בודאי ראוי לנו להרגיש שנהא בלבנו לאלה הרשעים הכופרים ושהשמידו את אבותינו ואת אחינו בני ישראל

לשוב בתשובה על עונותיו ולתקן עצמו וזה באמת עונש היותר גדול.

יש לראות שאותן הגזירות שלא מוזכר אצלן עון שבין אדם לחבירו תמיד לבסוף התבטלו ולא יצאו לפועל, ונתפוס דוגמא א' מה שרואים בגזירת המן שלא נזכר אצלה אלא חטאים שבין אדם למקום כמבואר בחז"ל (מגילה...) א) על שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר, ב) על שנהנו מסעודתו של אחשוורוש, ולכן הצליחו לבטלה על ידי תשובה שזכו לעשות אז, ובזה אמרו חז"ל שם שלא היתה הגזירה (בשמים) אלא לַפְּנִים והיינו שמה שנגזרה הגזירה בשמים היה רק על מנת לעוררם לתשובה וזה מה שפעל באמת הגזירה, אמנם הטעם שהצליחו העם להגיע לתשובה באמת היה מפני שהיה ביניהם אחדות.

וענין זה הנאמר שע"י האחדות קל לחזור בתשובה יש להסביר בב' אופנים, א) מטעם סברא פשוטה שעל פי ההגיון שבשעה שהעם מאוחדים בלי שום פירוד בלבם אזי כשמתעוררים לתשובה אפשר לאחד הלבבות יחד בעצה א' יחד ולעשות חשבון נפש באמת על כל בדקי בית ישראל בלי נגיעות, מה שאין כן כשיש פירוד בלבבות ח"ו אזי אין תקוה על פי דרך הטבע שיצליחו לברר מהו בדקי הבית הצריכים תיקון כי כל א' יפסול את מה שחבירו יציע ולא יוכלו להגיע לעמק השוה, כי הנגיעות של קנאה ושנאה וחוסר טובת עין בין זה לזה בעומק הלב מתחת הכרת האדם הרי זה גורם להאדם שלא יסכים שהשני יזכה לעורר אותו מה שהוא לא השיג בעצמו.

וטעם ב' הוא ענין הסגולי, כי הכח לעורר

ומכל זה יש לראות כמה מקפידים בשמים על פגיעה שבין אדם לחבירו, והנה הטעם למה מחמירים בענין שבין אדם לחבירו אפשר להסביר על פי סברא פשוטה כי בכל עבירה שבין אדם למקום יש לו להאדם קצת התנצלות על שניתן לו יצר הרע שהוא נחש גדול ומפתה את האדם על ידי דבר מוחשי שמראה לעיניו את התאוה לעינים ומורגש לו לאדם משיכה הגשמית אל הדבר שמפתהו אליו, ולעומת זאת את גודל הפגם וההפסד שנועשה ע"י חטאו אין האדם רואה לפני עיניו הגשמיים אלא שצריך לחזק עצמו ולעורר ולהלהיב את לבו באמונה להאמין שע"י מעשיו גורם לקול גדול בכל העולמות במה שאינו נראה לעין הגשמי, ולכן הרי זה קשה מאוד לעמוד נגדו וצריך להתגבר כארי נגדו ולכן נכשלים ח"ו.

אמנם בדבר שבין אדם לחבירו אין הנסיון כל גדול כי הרי האדם יכול בקל לראות ולהבין בשכלו ובהרגשיו הגשמיים מה שהוא עושה ופוגע ומענה את האדם אם רק יחשוב וישים לב למה שמוציא מפיו בשעה שמדבר לחבירו אזי בקל יראה איך שהוא מדבר דבורים בוטים כחבר ופוגע בהרגישיו של השני, וכאשר יתבונן ויתאר לעצמו איך היה הוא מרגיש כאשר מדברים אליו כך כמה היה נעשה פגוע מזה ועל ידי כן בקל יבין שגם השני יש לו הרגשה כמוהו, ועל כן הטענה וההקפדה נגדו על זה בשמים הוא גדול מאוד, ועל כן לפי שורת הדין לא מגיע לו לאדם בזה הארכת אפים.

ויש להבין שבזה שמבטלים להאדם (הנכשל בעבירת בין אדם לחברו) האריכות אף על כל עונותיו נמצא שלא נותנים לו להאדם הזה הזדמנות

בין ברציחה גשמי ובין ברציחה רוחנית וכמו שהוא על פי טבע האדם שיהיה לו שנאה כבושה בלבו לרוצח שרצח את אביו ואת אחיו.

אבל בכל זאת ישנם כאלה שהולכים בשיטה כזאת שאומרים שאע"פ שנכון הדבר שכל מה שנועשה הרי זה תועבה אשר תעב ד' מה שנועשה נגד רצונו ית', אמנם אחרי שלא נעשה הדבר מצאתו וידענו לו שפכו את הדם הזה וכל גרמנו את כל זאת ואין לנו חלק לא בגרמת השואה ולא בהקמת המדינה על כן מותר (ואולי עדיף) להשלים עם המצב ולחיות עמם יחד על היבשה ולהחניף להם (כמו שהיו תמיד מחניפים להממלכות והממשלות האומות העולם בכל מקום גלותינו כדי למצוא חן וחנינה בעיניהם והרי מותר להחניף לרשע לצורך הכרח השעה) ועל כן גם מותר לשמוח עם המציאות שקיימת ולהנות מהם וכן להשתתף אתם בממשלתם הרשעה מותר מפני שלא מעלה ולא מוריד בהמציאות שכבר קיימת.

אבל הרי זה באמת טעות גדולה (שבאה מחמת נגיעה ושודח שבלב בכדי להנות מכספם וזהם ומכל מיני הנאות ונוחיות עולם הזה המתלווה עם זה) ומי שדעתו דעת תורה ודן כל דבר על פי מה שיוצא מדברי התורה הק' (ואינו נעשה מנוגע מכל הנגיעות הנזכרות) הוא לא יוכל לטעות בזה אלא יבין שהדבר פשוט שבדואי אסור לאדם לשמוח בלבו על דבר שנעשה בעבירה ומכל שכן כאשר נעשה במזיד, ולא די בצמר על זה, ואם שמח עם זה אלא אדרבה צריך גם להצטרף אליו, הרי שבאמת כבוד ד' ותורה הקדושה יקבל בלבו הלא יהיה נמאס לו להנות מדבר כזה אפילו אם יהיה הנאה שבעל כרחו מרויח ממנה ולא מכוון כלל להנות (שאינה אסורה על פי הדין) בכל זאת צריך שיהיה לו הדבר לתוגה וצער וכמו שמצינו אצל יעקב אבינו שכאשר הוכרח להחניף לעשיו עם המתנות היה שרוי בכעס כמו שכתב רש"י (ל"ב כ"ב) וא"כ מכל שכן בהמציאות שלפנינו שאפילו לפני שיתם שהם שמוחם ממותר להם להחניף אל הרשעים והכופרים האלו מפני הכרח אבל הם עוד שמחים עם זה ולא מרגישים בה שום צער ותוגה על השפלת כבוד התורה שאנשים חשובים בעלי תורה יצטרכו להשתחוות למרגיזי קל לשוואי ד' ומשניאי הדת כאלה, ואין כאן המקום להאריך בזה יותר.

אמנם בתקופתנו היום שאנו רואים כבר את הפירות

ולהתעורר לתשובה באמת ושיצא מזה תשובת הרבים (שרק זה מה שבכחו לבטל גזירת הכלל שכבר נגזרה ונחתמה) הרי זה רק על ידי כח הרבים יחד, וזה רק כאשר הם מאוחדים בלי שום פירוד בלבבות כי אם יש פירוד בלב בין זה לזה אין כאן צירוף אלא נחשבים יחידים ואע"פ שהם יחד מספר רב הרי זה נחשב מספר גדול של יחידים והרי זה כמו רבוי כחות קטנים, אמנם מה שצריכים לבטל הגזירה הרי זה בכח אחד גדול של רבים^מ, וכמו שאמרו חז"ל (ר"ה י"ז) שגזירה שכבר נגזרה ונחתמה אזי אי אפשר ליחיד לבטלה אלא כח הרבים יחד, ואע"פ שבהתאמצות גדולה יכול גם היחיד לבטל גזירתו (כמו שכתב המאירי ע"ש) אמנם סוף כל סוף הכח שיש ליחיד הרי זה רק לבטל גזירת יחיד אבל בכדי לבטל גזירת רבים צריך כח הרבים^מ.

וגם לגבי קבלת התפלה שצריכים (נוסף להתשובה) בכדי לבטל הגזירה (כאשר כבר יצאה הגזירה מן השמים) צריכים דוקא תפלת רבים וכמו שאמרו חז"ל (ברכות ח.) מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר (איוב ל"ו ה) "הן אל כביר ולא ימאס" וכתוב (תהילים נ"ה י"ט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ושמע קל ויענם" וגו', אמנם גם לזה צריך דוקא שיהיו מאוחדים בלבם בלי שום פירוד ובלי זה לא נחשב תפלת רבים כלל וכנ"ל.

ועל כן יש לכל א' וא' לשים ללבו הדבר הזה ובפרט כאשר מופיע לאדם צרות ויסורים יש לו לעשות חשבון לנפשו האם אין בידו חטא ועון של גרמת צער או שנאה או אונאת דברים כנגד איזה בן אדם ובפרט אם גרם לו ח"ו להוריד דמעות שזה מעורר מאוד מדת הדין בשמים אפילו אם הנפגע הוא אדם שאינו כראוי וכנ"ל,

השומרי תורה ומצות ולשון הרע שמדברים א' על השני והלבנת פנים וכו' וכמו כן עון הגזל ונגיבת דעת ורמי' ואונאה בעסקים שאין נושאים ונותנים באמונה, ויש להבין שתימך הדברים האלה הם הגורמים כל הרעות הנוראות הללו אשר עינינו רואות שמתחולל היום וכנ"ל. וכמו שנתבאר שבשעה שנתמלאה הסאה של העונות מצאת לדת נושא עון ריב ומחלוקת אזי בעולם השלום נהיה לצאת לפועל מתעורר ריב ומחלוקת וכל החייבים משאר העונות נכשלים ונופלים גם בזה ובזה נגמר ונחתם הגזר דין ח"ו, כמו כן הרי אנו רואים בעינינו היום איך שכל זמן קצר מתפרץ איזה מחלוקת גדולה בקהלה מן הקהלות ובעדה מן העדות ולפעמים בכמה וכמה קהלות ועדות יחד, ומכל זה יש להבין שמדת הדין מתוחה ועלינו לשים ללבנו להתעורר בתשובה על כל חטאינו, ואם נתגבר ונעמוד

בנסיון הזה של ריב ומחלוקת ולשון הרע ושנאת חנם נהיה כבר משוחררים מחתימת הגזירה ח"ו ועל ידי מצוה נהיה בניית יצר הגדול והקשה הזה (מטעם) מצוה גוררת מצוה נוכל לזכות לחזור בתשובה שלימה על כל שאר החטאים והפשעים ויתעורר כח התשובה בעולם וכמו שאמרו חז"ל (...) יחיד ששב מוחלין לו ולכל העולם כולו, ויש לפרש הכוונה שע"י שיחיד מתעורר בתשובה יתכן על ידי זה לעורר את כל העולם לתשובה ובכך יתקיים מוחלים לו ולכל העולם כולו, וי"ר שד"י ית' ישמרנו מכל הרעות האלה ויעורר לבנו לשוב בתשובה שלימה על כל אלה וכל שילום ושלנו בינו ובזכות זה ישמרת גם שלום בכל העולם ונזכה להגאל מגלותינו הזה ברוב רחמים וחסדים בב"א.

^מ וביאור החילוק בין כח של הרבה יחידים ובין כשהם מצורפים יחד הוא על פי מה שכתוב בחז"ל ובפירוש רש"י (במדבר י"ג כ"ג) שהצירוף של שני יחידים יחד לשאת משאוי נעשה כחם גדול הרבה יותר גדול מכפי חשבון של פעמיים ממה שא' לבד יכול להרים, וכן שכנתוספיים עוד שותפים להרים המשא הרי זה נעשה עוד הרבה יותר כפול ומכופל מכפי החשבון של הרבה יחידים.

^מ ולפעמים יש צדיק גדול מאוד שהוא שקול כנגד רבים, אזי יש לו גם כח לבטל גזירת הרבים וכמו שמצינו אצל משה רבינו ורשב"י וכדו' בשאר הדורות.

מזה שהתחברו אתם בכל מיני תבורים שעל ידי כן הרי הם משתלטים על מחנינו ונפשותינו ונשמותינו ח"ו לטמאם ומכניסים יותר ויותר את הארס שבהם אלינו ח"ו ועל צאצאינו, על ידי כן בודאי שחייבים כבר לפתוח עינים להבין שזה לא הדרך הנכונה, ואע"פ שאולי היו לפנינו טובים וחשובים שחשבו שזה כן דרך ישר אמנם אלו הבינו

רק ועשו כך לפי תומם וטעו לפי ראונם עיניהם ועל כל יתכן שאין עליהם שום עוול וטענה, אמנם מה שרואה אחרת כמו אנוחנו שמן השמים מראים לנו את המציאות שיצא ושמסתחולל על ידי כן בודאי שעלינו לתקן את המעוות כי אין לנו אלא מה שענינו רואות על פי התורה הק' ואסור לומר מכיון שגדולים וטובים מאתנו עשו אחרת נלך אחרי הטעות בסגירת עינים כי לא זה דרך התורה הק' כפי שידוע למי שענינו פקוחות ולומד דברי הפוסקים הראשונים והאחרונים כי הוא יראה איך היה דרכם ומהם יש לו ללמוד ולילך בעקבותיהם לעשות כמו שהם היו עושים במצב שלפנינו, וק"ל, אמנם יש שבפנים הדבר דהיינו שכבר התחבר אתם הרי ידוע דין טומאה בחבורין ושאין אפשר ליטרה מטומאתו כל זמן שלא התנתק מהחבור, ועל כן אלו האנשים לא מסוגלים לראות את המציאות האמתית מכיון שלבם טמא בחבורין אבל מי שלגמרי מבוהץ יכול לראות כל כך ברור ופשוט איך שכאשר הם יורדים לאחרונה יותר ויותר כמו כן כל הקשורים אליה יורדים יחד עמם יותר ויותר.

ועל כן יש להם לפחד מאוד מענין זה של התחברות אתם באיזה אופן שלא יהיה שלא יהיה זאת לפוקה ח"ו עוד פעם כמו שהיתה בהשואה שעברה ד", וידוע מה דאיתא באבות דר"נ שהמתחבר לרשע נענש על כל עונותיו של הרשע (מבוא בליון ויצא מאמר "מאה שנה" ע"ש).

ועתה נחזור לענינינו שמאחר שנאמרו הרבה מימרות מהגדולים וצדיקים שבעבורם באה גזירת השואה יש לנו להאמין שכולם נכוחים ונכונים למן גזירת אלו ואלו דא"ר והרי זה דומה למה שזכר לעיל בשם חז"ל שהזכירו הרבה דברים ואמרו עליהם שזה גרם החורבן, אמנם כמו ששם נתבאר שכולם נכונים אלא שבכל זאת המכה בפטיש לחתימת הגזירה לבלתי תהיה נדחית עוד בהארכת אף הרי זה ע"י התגברות החטאים שבין אדם לחבירו והוא המחלוקת והשנאה ואונאת דברים שבין א' להשני בין

ובאלה הדברים ח"ו עובר האדם על לאוין דאורייתא או של "לא תונו איש את עמיתו" או "לא תשנא את אחיך בלבבך".

ואפילו על ביטול מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך וכגון שלא היה מרחם על כל א' וא' מישראל בעת צרתו או חוסר פרנסתו וכדו' יכול להיות הקפדה גדולה בשמים עד שמפני זה היה נמנע ממנו אריכת אפים ונחתם גזר דין מהר על שאר עוונותיו וכנ"ל.

ויש להעיר בהענין שנתבאר כאן שבודאי ימצאו אנשים שיחשבו שאין ענין זה נוגע להם כל כך כי (לפי ידיעתם) יודעים שהם נקיים מלאו דלא תונו וגו' כי אינם פוגעים בשום אדם כי הם שולטים על מדותיהם כפי מיטב ידיעתם ויכולתם, אמנם כך נדמה להאדם שעושה חשבון לעצמו על עצמו כי הכלל הוא שאין האדם רואה חובה לעצמו, אמנם יתכן שכאשר מי שעומד בחוץ יעשה חשבון על מעשי תקפו וגבורתו של האדם הזה הוא רואה לפני עיניו תמונה אחרת לגמרי (ממה שהבעל דין רואה על עצמו) והוא רואה איך שהאדם הזה בהתנהגותו במדותיו שאינם מזוככים פוגע באנשים אחרים ימין ושמאל יום ולילה ואין הוא מרגיש כלל בהדבר (כי הכלל הוא שכמו בגשמיות שאין האדם רואה את עצמו כלל אלא אם כן יעמיד עצמו לפני מראה כמו כן אינו רואה את מדותיו ומעשיו שנעשים טבעי בלי כוונה כלל¹⁰).

וכמו שאין האדם מרגיש כאשר הוא הולך ברגליו שהם בריאים איך הוא הולך ואפילו כאשר ישאלו את האדם איך הוא מפעיל את רגליו בהליכתו האם הוא מרים את העקב לפני שיכרע את ברכיו או בהיפוך לא ידע לענות מכיון שהרי זה נעשה טבעי בלי כוונה כמו כי ישנם הרבה דברים שנעשים מתוך תהלוכת האדם בלי שיכיר וירגיש בהם, רק מי שרגליו אינם בריאות וקשה לו ללכת והוא צריך לשים לב וכוונה מיוחדת להרים אותם ולהיזיזם ובכוונה מיוחדת איך להניעם הוא האדם אשר ידע לענות על שאלות כאלו.

וכמו כן הוא בענין המדות הנזכרות ולכן יתכן שהאדם בדבורו ובהתנהגותו הרי הוא מעליב אנשים ופוגע בהם והם מרגישים מאונים ומעונים ממנו יום ולילה ובזה מתעורר עליו קטרוג יום ולילה בשמים והוא אינו שם לב לזה כלל ויתכן שאע"פ שהוא ממארי דחושבנא תמיד שעושה חשבון נפש כל ערב לפני שינתו ומתוודה על כל חטאיו שנכשל בהם במשך היום (וכמו כן ברה"ק יום כיפור הרי הוא שופך הרבה דמעות על כל עונותיו) אמנם עם כל זה יש עליו הרבה קטרוגים בשמים ד"י כי הוא לא שם לב על מדותיו הטבעיים אצלו בלי שימת לב.

ועצה היעוצה לזה היא שהאדם ישאל את אחרים מה שהם אומרים עליו ויקח את זה ללבו לתקן כל מה שיאמרו לו שהוא לקוי בזה, וכמו כן כל פעם שאחרים מתלוננים עליו או מדברים עליו אע"פ שלפי מה שהוא יודע נראה לו שהוא נקי מכל זה וכולם חושדים בכשרים בכל זאת

ינסה להאמין ועל כל פנים לחשוש לכל הדברים שאחרים אומרים עליו, ולא כמו שבדרך כלל האדם מתרץ את עצמו בלבו לומר שבודאי מה שמדברים נגדו רק מפני קנאה ושנאה וכדו' אלא יבדוק עצמו הדק היטב עוד פעם ועוד פעם אולי יש צדק במה שאומרים עליו ואפילו כאשר הוא יודע שאלו שמדברים נגדו הרי הם מקנאים בו ויש להם שנאה עליו, עם כל זה כדאי לו לאדם להתחשב גם עם דבוריהם שאפילו אם הם באמת מדברים מכח קנאה וכו' בכל זאת יתכן שאפילו אם לא כולו נכון אולי לפחות מקצתו נכון ויש לו לחשוש לזה, ואם ימצא שיש בהדברים ממש יעבוד על הענין עד שיראה שהפסיקו להתלונן עליו בזה.

והנה בדרך כלל כשמזדמן ח"ו איזה צרה להאדם אזי הרי הוא עושה חשבון עם נפשו אולי מי שהוא מקפיד עלי בכך וכך במה שנמצא בזכרונו שפגע פעם במי שהוא בדברים הידועים לו, אמנם לא שמים לב לחפש דברים אשר מוסחים מדעתו וכנזכר שאולי הרי הוא פוגע הרבה באנשים בלי שימת לב, והרבה פעמים כך הוא הדבר שדוקא במה שלא עולה בדעתו כלל שמפני זה בא לו הדבר דוקא בזה ימצא את הסיבה האמיתית וכאשר יתקן אותה כראוי יראה שיתרפא ויתבטל צרתו.

ואע"פ שלכאורה הרי היה שוגג בכל זה, בכל זאת יש לדעת שלגבי בין אדם לחבירו מקפידים יותר אפילו במה שאינו מזיד גמור, והטעם כי מי שאינו שם לב לעבוד על מדותיו אחת לאחת אע"פ שלא רואה בהם פגם הרי הוא נחשב כמו פושע כי הרי אנו מצווים על עבודת המדות כמו שאנו מצווים על שאר כל המצוות עשה ולא תעשה, וכמו שכתב הרמב"ם בהל' תשובה (...). שהמדות הם יותר חמורים משאר עבירות וצריך תשובה עליהם יותר ממה שעל שאר עבירות, והרח"ו (בשעה"ק ...) כתב שהמדות הם השורש לכל התרי"ג מצות ואי אפשר שיקיים האדם המצות כראוי כל זמן שלא זיכך מדותיו, ע"ש, ויש להבין כי החיוב על עבודת המדות הוא שונה ממה שעל שאר עבירות כי הרי הם מונחים עמוק בתוך טבע האדם ואי אפשר לאדם להכירם אלא אם כן יחטט אחריהם ויבדוק אותם הדק היטב עד שימצאם ויגלה אותם אחת לאחת, ועל כן מי שלא עוקב אחריהם ובודקם יפה יפה כאמור בודאי לא ימצאם ולא ידע אותם אפילו אם יחיה אלף שנים.

ועל כן העצה היעוצה היא (ב) אופנים, (א) כמו שנאמר שישאל אחרים על עצמו, וזה מה שעשו צדיקי וגדולי עולם שהחזיקו אצלם אדם בעל מוסר שיעורר אותם על כל עוול שרואה אצלם, (ב) שיקח לעצמו א' מספרי מוסר מהראשונים או מהקדמונים או אפילו מא' מהאחרונים מאלה שהם מקובלים אצל כל הכלל ישראל, וזה יהיה ספר שמדבר על עבודת המדות מדה אחרי מדה, וילמד אותו על הסדר פרק אחר פרק וכל פרק בשעה שלומדו יעשה דרישה וחקירה בעצמו אם אינו לקוי בהם או שיש לו על כל פנים בהם איזה בדיק.

ואם לא ימצא שום בדיק אזי על כל פנים בודאי ימצא תמיד במה לשפר אותם יותר, ובזה יקיים מצות "ובו תדבק" שפרשו חז"ל בברייתא הדבק במדותיו ית', מה שאין כן מי שלא יעבוד עליהם (מפני שלא ימצא בהם בדיק או חסרון) הרי הוא סוף כל סוף מופקע ממצוה זו של הדבק במדותיו.

ועל כן בכדי שיוכל לקיים מצוה זו בהכרח שימצא על כל פנים במה לשפרם ולזככם או להדר אותם יותר ממה שהם והיינו אפילו במה שימצא שהוא מושלם ומשובח בהם בכל זאת בודאי יוכל למצוא במה להעלותם ולהבריכם יותר ובזה יקיים את המצוה, ועל ידי זה יזכה לדבק יותר בד' כפי משמעות דרשת חז"ל הנזכר שע"י עבודת המדות לדמותם למדותיו ית' הרי הוא מקיים מה שכתוב "ובו תדבק" ובודאי שמדותיו של ד' ית' אין להם שיעור וסוף ולכן תמיד יש לזככם יותר ויותר כי כמה שיזככם וישפרם בלי סוף עדיין לא יתדמו למדותיו ית' שהם בלי סוף ממש ונמצא לפי זה שמצוה זו אין לה שיעור וסוף ותמיד אפשר וחיוב להוסיף בה, וכמו כן לעומת זה יתוסף לו לפי ערך זה דביקותו בו ית' כאמור.

אוצר החינוך

כאמור זה הוא המשך ממואמר "מריבים בנחלת שני עולמות" שבאוצר הפרשה בעמוד ה'

והעתקנו לכאן קטע א' משם כדי להבין המשך הענין ויש להבין שהפחד של יעקב אבינו מזה שעשו ירָאָה דרך שאפשר לרצות את ב' העולמות, היה לא רק ממה שיעשו גם אחרים כמוהו במה שירצו לרכוש גם את העולם הזה יחד עם העולם הבא אלא הפחד שלו היה גם עליו והוא על פי מה שמבואר בספרי מוסר שרוחניות וגשמיות הם מנגדים זה לזה ומכחישים וסותרים זה את זה יותר מהתנגדות שבין אש ומים, ולכן כמו שמים מכבים את האש כמו כן הדביקות והשאפה לעולם הזה מכחיש ומסלף עיני האדם שלא יוכל לראות ולהשיג את אמינתה של תורה וכן מבואר בחז"ל במדרש שהובא בתוס' (כתובות ק"ד. ד"ה לא נהנת), וז"ל דאמרין במדרש (תנא דבי אליהו רבה כ"ו) עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, עכ"ל, ואפילו התורה שכבר השיג האדם לפני שפנה בלבו להגשמיות תהיה נעשית מסולפת ומוטעת אחרי שיהיה נעשה דבוק להגשמיות או שישאף אליה, ויהפוך דברי אלקים חיים לסם המות ח"ו וכמו שאמרו חז"ל (...). על התורה וז"ל למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא, ע"כ.

על כן עלינו לחנך את נערינו בנינו ובנותינו לזה מנעוריהם למאס בעיניהם רדיפת הגשמיות והעולם הזה להוציא את זה מלבם כשעדיין הם קטנים ושיבינו מנעוריהם שאין כל זה שייך ליהודי הרוצה להיות בן עולם הבא וכאמור, ומההכרח לחנך לרַך טרם ילכדו ח"ו ברשת שפרש היצר הרע על כל העולם היום עד שכמעט אי אפשר למצוא ד' אמות נקי מזה היום, וכמו שבעת סכנה מלמדים ומרגילים

שנתבאר לעיל (בד"ה ומכל זה יש לראות וכו') ע"ש. ¹⁰ ואע"פ שכאשר שומעים לשון הרע ושמצה על אחרים אסור לקבל הדברים ויאמר לנפשו אולי מפני קנאה ושנאה וכדו' מדברים עליו כך, זה נכון כלפי אחרים אבל כשזה נוגע לעצמו צריך לחשוש אולי כן יש בהדברים ממש אע"פ שנראה לו ברור שאינו נכון ויאמר לנפשו אולי הרי זה נכון ומה שאינו מודע מזה הוא מכיון שאין אדם יכול לראות חובה לעצמו.

מאחרים ולכן הם מצטערים תמיד ומרגישים מדוכאים ומעונים ונרדפים מאחרים (ועל כן צריך להזהר גם בזה), אבל הם לא מבינים כלל כי כל זה נגרם להם מכיון שהם הרודפים, ויש לדעת שאע"פ שכל מה שהאדם עושה וגורם צער לאחרים בשוגג הרי הוא חושב שאין בו עול כי הרי הוא שוגג בזה מכיון שאינו מודע לזה, יש לו לדעת שאין זה כך אלא מכיון שיכול לשים לב לזה ואז היה מתגלה לו בקל שאין זה כך לכן הרי הוא נחשב כפושע בזה וכמו

¹⁰ ויש לראות בענין זה נקודה נפלאה שהרבה פעמים דוקא אותם אנשים שהם תקיפים ותוקפים ופוגעים באחרים בדברים תמיד כנזכר אזי הם בטבעם מאוד רגישים כאשר אחרים פוגעים בהם בדברים אליהם, ובדרך כלל אנשים לא מקפידים לדבר אליהם בהזירות ובעדינות כי הרי הם אלו שמדברים לאחרים בגסות ולכן מבינים שגם הם לא יקפידו ולא יהיו נפגעים כאשר ידברו אליהם בשפה שלהם, אמנם לא כן הדבר ובאמת הם נפגעים מאד

אפילו את הקטני קטנים בהגנה הנצרכת נגד החבלות שעלולים ח"י להופיע ואפילו אם יפחיד אותם כי אין ברירה כי חמירא סכנתא, וכמו כן לענינינו שאם לא נמאס בעיניהם את רדיפת העולם הזה הרי כל קיום רוחניותם בסכנה.

י"ז להבין שהמדובר כאן הוא לגבי ההשקפה דהיינו לחנך גם הקטנים בזה בידיעת ההשקפה הנכונה בענין זה ושלזה ישאפו להגיע, אמנם לגבי ההנהגה בפועל בענין זה יש לחלק בין קטנים לגדולים כי לקטנים אסור למנוע מהם לגמרי את הנאת העולם הזה כי אין להם עדיין הכח לעמוד בעבודה זו שהוא להתגבר נגד ההרגש ומשיכת החומר (ואע"פ שמבינים בשכלם שכן ראוי לעשות) מכיון שעדיין אין להם (אלא יצר הרע ולא) יצר טוב שיעזור להם לעבודה קשה זמ"ח.

ולכן אע"פ שחיבים לחנך הילדים בידיעת ההשקפה הנכונה, אמנם אסור למנוע מהם את הנאת העולם הזה לגמרי אמנם בכל זאת צריכים להגביל להם את הגשמיות והנאותה יותר מכפי המדה, ובכדי לדעת ולהבין למדוד המדה המתאים להם ולא לעבור על גבולה צריכים שימוש חכמים וסע"ד לחנינת דעת מאת ד' ית', ועל זה יש להתפלל תמיד ולכוון היטב בברכת אתה חונן וכו' ג"פ ביום וכן להתפלל על זה בפרטיות לכל ענין וענין שנוגע להאדם.

ועוד יש להוסיף שגם כאשר כבר גדלו הילדים והגיע לשנת י"ג שאז נעשים בני חיוב בכל המצות ועבודת ד' ית' עם כל זה בענין זה של כבישת החומר בדברים המותרים דברי רשות אין החיוב המלא חל עליו בפעם א' אלא צריך להתחיל לפי דרגתו וכחו ואח"כ במשך התבגרותו בשנים הבאות צריך להוסיף לאט לאט עוד יותר כפי שניו ודרגתו שמגיע אליהם.

והנה ענין זה שיהודי צריך להיות סולד מרובי הגשמיות היה פשוט מאוד בדורות שלפנינו וכך גדלו תמיד קטנים וגדולים יחד והשקפה זו היה ממלא את האויר של כל בתי בני ישראל ובמכל שכן בבתי כנסיות ובתי מדרשות ובתלמודי תורה וישיבות, אמנם היום בדורינו השפל הזה הרי זה נשכח מרוב המוני בית ישראל, ולכן באמת הרי זה נחוץ היום לחנך את הקטנים בזה יותר מבכל הדורות שלפנינו מכיון שכל אויר העולם מלא בסם המות הזה של הרדיפה וההתלהבות אחרי כל מיני תאות ותענוגי העולם הזה המאוסים בעיני התורה הק' ובעיני חובביה ולכן החובה עלינו להשפיע ביותר את ההיפוך מזה.

וכמו שידועים דברי הרשב"א שפירש בדברי הגמרא (ברכות י"א:) יסוד גדול שבשעה שיש ריבוי משחיתים באיזה ענין מסויים צריכים להוסיף לעשות דוקא ההיפוך מדבריהם ולהדר באותם הדברים שהם משחיתים יותר מבזמנים רגילים, ע"ש, ועל כן עלינו לדאוג ביותר בענין זה על חינוך בנינו ובנותינו, טרם ישטפום ח"ו המים הזידונים של משיכת הגשמיות והמותרות ותענוגיהם.

וברור הדבר שאם לא מחנכים אותם בהשקפה זו מנעוריהם, ומכל שכן אם מרגילים אותם להיפוך הרי זה הירוס גדול עבור עתידם ח"ו, כי אחר שכבר נכנס בלבם שאיפה זו (כמו שזה בדרך כלל היום שזה נכנס ללבם) מגיל קטן אזי אפילו אחרי שיגדלו ויבינו כי לא טוב הדבר וירצו להוציא את זה מלבם יהיה קשה

מאוד עבורם, לכן צריכים להעניק להם בלבם בקטנותם חוזק ואומץ שיגבה לבם בדרכי ד' ושלא יתאוו אליהם ביוזעם ששלחנינו גדול משלחנם וכתרינו גדול מכתרם, ויבינו זה בנערותם לקבל עליהם עול מלכות שמים, וכמו שכתוב "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו" וזוהו יגדלו לתורה ומצות לנחת רוח להבורא ב"ה א"ס.

ספר אוצר החינוך

פרק ד'

הענקת אהבה ויראה ושילובם יחדיו

א

בענין חינוך ליראת שמים ועונשי הגהנום

ביאור יפה במאמר חז"ל הכל ביד"ש חוץ מיר"ש

הנה יש לדעת שהיום נחוץ להחזיר בלב הילד מדת יראת חטא יותר מבזמנים שעברו מכיון ששולט בעולם מאוד הקליפה של פריקת עול ואיש הישר בעיניו יעשה, ועוד קליפה שמושך את הלבבות לכל מיני אהבות זרות יותר מפעם, והכח נגד זה הוא דוקא ע"י התחזקות במדת היראה, ע"ש.

ולכן צריכים לחנך את הילדים והילדות היום בענין זה ביותר מכל הדורות שלפנינו להחזיר להם מאוד מקטנותם את היראת שמים ויראת חטא על ידי יראת העונש ולדבר ולספר להם על הגהנום וכדו' כמו שהיו עושים בכל הדורות עד התקופה של היום, ורק על ידי זה יוכלו להתגבר נגד כל המשיכות שישנם היום לאהבות ותאוות זרות התוקף אותם.

והנה מכיון שענין זה הרי הוא כל כך חשוב היום לכן כמו שהוא הכלל שבכל דבר שהוא יותר נחוץ מתאמץ היצר הרע מאוד דוקא בדבר ההוא לבטלו, כמו כן הוא בענין זה שהיצר הרע מתאמץ מאוד בכל מיני דרכים לבטלה מאתנו.

ובעיקר הצליח על ידי שתפס את רוב העולם בזה שיאמינו באלו שקוראים עצמם בעלי מקצוע ומומחים בחינוך, ודרכם היצר הרע שולט על כל העולם שמכניס בלבם לילך בשיטתו למנוע את כולם מלחנך ליראת שמים ויראת חטא ולא לדבר על יראת העונש כלל, והרי זה היפוך מדרך התורה הק' והמסורה כי על פי התורה הק' יש להרגיל את הילדים ביראת שמים וכמו שכתוב טוב לגבר כי ישא עול מנעוריו.

וכדאי להזכיר סיפור שמובא מהגר"א בענין זה (ובזה יסכרו פי דוברי שקר של המשכילים של היום) שפעם דבר הגר"א לתלמידיו על העונשים בגהנום ותיאר להם את הגהנום, וא' מתלמידיו נפל לידי חולי מחמת גודל האימה ופחד שהתחולל בלבו מכח שמיעת הדברים, ובאו ושאלו מהגר"א אם אפשר לומר לו בשמו שמה שאמר היה בהגזמה ואינו כל כך חמור כמו שתיאר להם, כדי להצילו ולהוציאו ממחלתו הקשה שתקפו מגודל הפחד, וענה הגר"א שח"ו לומר כך כי זה שקר כי האמת היא שלא הגזים כלום, אלא מה שכן יגידו לו בכדי להרגיעו ולהוציאו ממחלתו שעל ידו יוכל לשלוט צער קטן שעובר על האדם בעולם הזה (ומקבלו באהבה כמבואר בגמ' ברכות ...) הרי זה מוריד הרבה מעונשי הגהנום, ע"כ הסיפור.

והנה מה שהם משפיעים על כולם שיטה חדשה שאסור לדבר לילדים והתלמידים על הגהנום וכדו' כי זה מפחיד אותם וגורם להם מתח ודכאון וכולם הולכים ונמשכים אחריהם, ענין זה הוא חרבן והירוס גדול לכל הדור הצעיר החדש שמתגדלים בלי יראת שמים ובלי קבלת עול כלל וממילא כבר שולט עליהם מאוד חוסר יראת שמים וחוסר יראת חטא ועונש ופריקת עול מלכות שמים וגם כשמתבגרים נשארים בלי יראת שמים ואין להם עול שמים כלל וכך אי אפשר להם לרכוש כל שאר המדות ושום דבר בלי יראת שמים.

וראה לדבר זה ממה שאמרו חז"ל (שבת ל"א:) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, ויש להבין הכונה בזה שהלא ישנם עוד דברים שעל האדם לעבוד בהם את ד' והוא ית' מקבל מהם נחת רוח אם כן מהו הכונה במה שכתוב שאין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, אלא בעל כרחינו לפרש הכונה כך ששאר כל המדות והדברים ניתנו לו להאדם בטבעו מאת ד' ועל האדם מוטל רק להיות שומר שכר עליהם שלא לאבדם (שלא יגנבם היצר הרע ממנו) והדרך לשומרם היא רק ע"י מדת היראה שהאדם מכניס ומפעיל בלבו, והיראה היא הכלי שמחזיק בתוכו את כלל שאר המדות שניתנו לו, וכמו שמבואר גם בספר נפש החיים (...) ומדייק כך מלשון הגמ' (...) שדרשו בפסוק והיה אמונת עתך וגו' יראת ד' היא אוצרו ע"ש, הרי לנו שהיראה נקראת אוצר, ואוצר היינו כלי שבו מחזיקים את התבואה, ואם הוא עושה כך הקב"ה שומר על כל מה שנתן לו להאדם שישאר שמור אצלו, נמצא הכל תלוי בזה שירכוש האדם מדת היראה, ואם חסר לו יראת ד' אזי כל המעלות שהשיג יעפו ממנו ולא ישר לו מאומה מכל זה.

ובזה נתבאר במקום אחר (...) בס"ד פירוש הכתוב מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד' וגו' שהוא תמוה מאוד לכאורה שהלא ישנם עוד דברים שהפסוק עצמו מזכירם בהמשך, אלא כך יש לפרש שמה שד' ית' מבקש מהאדם הוא רק להחזיק עצמו תמיד ביראה ואז כבר ישפיע לו ד' ית' ממילא כל שאר המדות והדברים המבוקשים (וכמובן שזה דוקא כאשר יבחר בהם וישים לבו אליהם וגם ישתדל בפועל להשיגם) ולפי זה נמצא שלא יוכל האדם להתגבר נגד טבעו שמושכו אחרי היצר הרע ולכל המדות הקשות והרעות בלי מדת היראה וכו"ל, וזה כלול במה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ג ב:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כלומר שכל המדות ניתן להאדם בכח בטבעו מעת הולדו (אלא שעל האדם להוציאם לפועל ע"י בחירתו בהם והשתדלות כו"ל) ואין ביד האדם לרכוש אותם מעצמו חוץ מיראת שמים שזה הדבר שלא ניתן לאדם בכח טבעו כלל אלא על האדם לרכוש אותו לגמרי מתחלה רק בכח ובזכות עבודת עצמו, ולכן יקבל על זה שכרו היותר גדול לעולם הבא, והיא הכח היחידי שניתן להאדם שעל ידו יוכל לשלוט ביצרו בכל מדותיו וטבעיו ולהפכם לטוב², ואין שום דבר וכן אחר שעוזר להאדם לכבוש יצרו ולהצילו מעבירה (בפרט בעת התגברות יצרו והתקפת נסיון) כמו היראה והיא מוכרחת.

לכבוש יצרו ומדותיו על ידי שיעורר את מדת היראה בלבו לשאר דרכים וכחות) הוא שבדרך של יראה בזה אם ישתדל כפי יכלתו הרי הוא מובטח שיקבל הסיוע מן השמים וזה כונת חז"ל במה שאמרו שהרי זה בידו של האדם לקבלו כמבואר.

שהוא נמצא בה ולפי היכולת שלו בעת ההיא.
¹ ואע"פ שהמציאות מוכיחה שהם רק הרסו את כל החינוך במקום לתקנו עם כל זה עדיין רוב העולם הכו בסנוורים מלראות את האמת הגלוי והפשוט לדאבונינו הרב.
² וגם בזה צריך שיעזרו לו משמים (כמו שאמרו חז"ל אלמלא הקב"ה עזרו לא יוכל לו) אלא החילוק (בין דרך זה

^{מח} כי לפי הטבע כח הרגש שבחומר שולט על האדם יותר מכח השכל ורק כאשר יגדיל האדם ומקבל כח נשמתו אזי נעשה מסוגל להתגבר נגד הרגשותיו ויצרו הרע.

^{מט} ואע"פ שאסורים באיסור במצות עשה של קדושים תהיו וגו' כמבואר ברמב"ן ריש פ' קדושים עם כל זה נקראים דברי רשות מפני שמדתם לא נגדר על פי התורה הק' אלא ניתן ביד כל אדם להגדיר לעצמו ולמדוד ולקבוע לעצמו מה מותר לו ומה שצריך להתגדר ממנה לפי מצבו